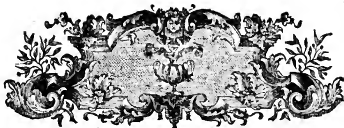
DE TUSCULANO M. T. CICERONIS NUNC CRYPTA-FERRATA ADVERSUS P. JOAN. LUCAM...

Basilio Cardoni

D. BASILII CARDONI

ADVERSUS

P. JOAN. LUCAM ZUZZERI

SOC. JESU

Disceptatio Apologetica.

I. Celebrem Marci Tullii Ciceronis Villam in ipso eodem loco, ubi Cryptæ-Ferratæ Monasterium est, olim extitisse, atque ex eo se longe lateque pandisse, vetus opinio est, jam usque a primis Cryptoferratensis Cœnobii ducta temporibus, & plurium, atque doctissimorum Virorum consensu confirmata. Quia tamen nonnulli in medium prodiere, qui opinionem illam variis rationibus, ac monumentis evellere conati sunt, inter quos Cl. Scriptor Joannes Lucas Zuzzeri Soc. Jesu eamdem rem nuperrime aggressus est, &

pro viribus conatur ſtatuere Tuſculanam Ciceronis Villam eamdem eſſe, quæ nunc *Ruffinella* dicitur, & a Collegio Romano poſſidetur (1); idcirco nos ut antiquitatum amatoribus pro virili parte conſulamus, noſtrique Monaſtici Inſtituti Studioſis diverſos Cryptoferratenſis Cœnobii ſtatus, viciſſitudineſque enarremus; operæ pretium duximus, ſi hujuſmodi rationes, & monumenta ad examen revocaremus, ac diligentius excuteremus: qua in re cum doctiſſimo P. Jo: Luca Zuzzeri nobis potiſſimum res erit.

II. Ut autem hujuſmodi rem ordine ſuo perſequamur, & Tuſculanum Ciceronis in eo ſitu, ubi noſtrum Cryptoferratenſe Cœnobium exiſtit, poſitum revera fuiſſe auctoritate, monumentis, ac rationibus oſtendamus; ab hujuſmodi Tuſculani voce, & tum antiqua loci ipſius appellatione, tum novo nomine eidem a multo tempore attributo libet exordiri.

III. Principio itaque illud ſciendum eſt, circa Sæculi XI. fere dimidium hoc haberi, ut Cœnobii noſtri ſitus, tractuſque Crypta-Ferrata denominatus reperiatur: vetuſtius enim, atque primum, quod ea ſuper re nobis monumentum occurrit, in Diplomate extat Pontificis Maximi Benedicti IX., initium cujus eſt: *Sicut plurimum gaudemus*; quodque Anno Domini MXLIV. editum eſt (2); in eo etenim Diplomate talis ſubſcriptio habetur expreſſa: *Bartholomæus Ven. Abbas S. Mariæ Grotta Ferrata*: Quod certe quum XXXIX. poſt D. Nili ejuſdem Cœnobii Fundatoris obitum, annum incidat; hoc pri-

(1) *In Diſſertatione Venetiis anno 1746. edita, cujus titulus ſic habet*: Sopra un' antica Villa ſcoperta ſopra Fraſcati nelle appartenenze della nuova Villa del Collegio Romano.

(2) *Bullar. nov. edit. Romæ ann. 1739. ad ann. Chr. 1044. pag. 352. ex Cod. Traviſaneo edidit Nicolaus Coletus Ital. Sac. Tom. V. col. 1113.*

primum conſtat, vel ab ipſis Cœnobii ejuſdem primordiis factum eſſe, ut Tuſculanum hujuſcemodi appellationem ſortiretur. Porro autem tali denominationi occaſionem datam fuiſſe probabili conjectura dicendum eſt ab Imagine Sanctiſſimæ Deiparæ, quæ a SS. Nilo, & Bartholomæo in Crypta quadam collocata, cratibus ferreis obſepta fuit. Cui documenti ſuperius allati veritati ne quis fortaſſe quidquam ex eo detractum exiſtimet, quod in veteri Tabella, quæ in celebri PP. Benedictinorum Monaſterio Sublacenſi Ædiculæ SS. Λιψάνοις condendis deſtinatæ affixa eſt, perſpicue legitur, nempe: *Divi Baſilii Magni Caputium .... Divus Gregorius Nazianzenus .... ex Cappadocia in Italiam Joanni Cappadoci Cryptæ-Ferratæ in Tuſculo Abbati tranſmiſit ....* licet res parvi ſane momenti ſit, admonendus hoc loco lector eſt, ea in inſcriptione mendum ineſſe apertiſſimum, quod tali modo corrigendum ſit, *Joanni Cappadoci Sanctæ Agathæ Cœnobii Abbati*; quippe quum de eodem fama ſit, quod Anno Chriſti CCCLXX. Monaſterium illud S. Agathæ prope Tuſculum XV. ab Urbe milliario a fundamentis excitaverit. Eamdem præterea denominationem Tuſculani noſtri tum ex aliis monumentis, tum ex lapidibus, ac præcipue ex marmorea Inſcriptione, quæ prope ſacram Cryptoferratenſis Templi Turrim parieti infixa conſpicitur, deprehendere eſt. Hæc enim Epigraphe, in qua trium ſupra decem Abbatum Cryptoferratenſium nomina exhibentur, eſt hujuſmodi.

Obdor-

✠ ΕΚΟΙΜΗΘΗ· Ο ΑΓΙΟC ΝΗΛΟC· ΕΤΟC ϚΦΙΓ·
ΠΑΥΛΟC· Β· ΗΓΟΥΜΕΝΟC· ΚΥΡΙΛΛΟC Γ· ΔΟ ΑΓΙ
ΟC ΒΑΡΘΟΛΟΜΕΟC· Ε· ΛΕΟΝΤΙΟC· Ϛ ΑΡCΕΝΙ
ΟC Ζ ΛΟΥΚΑC· Η ΘΕΟΔΟCΙΟC· Θ ΙΩΝΑC· Ι ΝΙ
ΚΟΛΑΟC· ΙΑ ΝΙΛΟC· ΙΒ ΘΕΟΔΩΡΗΤΟC· ΠΑΡΕΛΑΒΟΝ
ΤΗΝ ΗΓΟΥΜΕΝΙΑΝ ΕΓΩ ΝΙΚΟΛΑΟC ΤΟ ΠΑΙΔΙΝ ΤΗC
ΚΡΥΠΤΟΦΕΡΡΑC ΚΑΙ ΤΟΥ ΡΟΥΦΡΑΝΟΥ· ΕΤΟC ϚΧΜ·
ΙΝΔ Ι ✠

Obdormivit S. Nilus anno 6513. (Chrifti 1005.) *Paulus II. Hegumenus*, *Cyrillus III.*, *IV. S. Bartholomæus*, *V. Leontius*, *VI. Arfenius*, *VII. Lucas*, *VIII. Theodofius*, *IX. Jonas*, *X. Nicolaus*, *XI. Nilus*; *XII. Theodoretus*. *Accepi Hegumeniam ego Nicolaus Alumnus Crypto-Ferratæ*, *&* *Rufrani anno* 6640., (Chrifti vero 1132.) *Indictione X.* Prioribus tamen temporibus, & ante noftri Cœnobii fundationem non Crypta-Ferrata, fed Tufculanus appellabatur ager ille, quum præter dubium fit, a Tufculanis Comitibus D. Nilum liberaliter accepiffe Tufculani agri portionem ad Cœnobium conftruendum, ut infra oftendemus (1). Ex quo fit, ut Tufculanum Crypta-Ferrata, & Crypta-Ferrata Tufculanum fit, ac merito dicatur.

IV. Id

(1) *Vide inferius num. XXXV.*

IV. Id ipſum aſſeverarunt Viri plane doctiſſimi, quos inter, ut Calmetium (1), & Cluverium (2), alioſque bene multos prætermittam, Philippus Ferrarius in ſuo Geographico Lexico (3) hæc habet: *Tuſculanum Grottaferrata, & S. Maria di Grottaferrata. Villa Ciceronis apud Tuſculum.* Jacobus Facciolatus in ſuo Vocabulario, quod ſtudioſæ Juventuti magna cum laude concinnavit, ita ſcribit (4): *Tuſculanum Grottaferrata, S. Maria di Grottaferrata; Villa Ciceronis in Agro Tuſculano, nunc ibi Cœnobium inſigne Monachorum.* Et Jacobus Prouſt Tuſculanum ſic interpretatur (5): *Quod in Tuſculano Agro aliquot poſt annis Ciceronis prædium fuit, nunc inſigne Monachorum Cœnobium, diciturque Grotta-Ferrata, Tuſculum autem eſt Fraſcati.*

V. Jam vero clara in luce poſito, quod Crypta-Ferrata, & Tuſculanum idem ſonare ſemper conſueverit; ut planum deinde faciamus, tale Tuſculanum illud eſſe, in quo M. Tul. Ciceronis Villa locata foret; monumenta, ac rationes, quæ rem conficiunt, proferre neceſſe eſt; & in primis ex loci notæ, atque characteres, nimirum illius poſitio, aëris qualitas, ſoli fertilitas, aliæque conditiones expendendæ ſunt, quibus perſpectis evincatur, omnia quæ Tuſculano noſtro conveniunt, Tuſculano Ciceronis, atque ipſius Villæ convenire. Quum autem hujuſmodi loci dotes inter alios à Strabone potiſſimum Geographo accuratiſſimo enarrentur; ſingillatim unaquæque ipſarum expendenda nobis erit, antequam Adver-
ſarii

(1) *In ſua Univerſali Hiſtoria ad ann. Chr.* 1004.

(2) *Italic. Antiquit. Cap. II. Lib. III. pag.* 994.

(3) *Pag.* 271.

(4) *Voce Tuſculanum.*

(5) *In notis, & interpret. Lib. I. M. T. Cicer. de Oratore not. 3. pag.* 14. *edit. Patav.* 1722.

ſarii objectionibus reſpondeamus; ut luculenter innoteſcat, quam apte, & quam vere omnes Cryptæ-Ferratæ ſimul, & Ciceronis Villæ congruentes ſint. Quod ut præſtemus, integram Strabonis (1) deſcriptionem prius apponamus oportet. Τὸ γὰρ Τοῦσκλον, ait ille, ἐστὶ λόφος εὔγεως, καὶ ἔνυδρος, κορυφούμενος ἠρέμα πολλαχοῦ, καὶ δεχόμενος βασιλείων κατασκευὰς εὐπρεπεστάτας. Συνεχὴ δ' ἐστί, καὶ τὰ τῷ Ἀλβανῷ ὄρει ὑποπίπτοντα τὴν αὐτήν τε ἀρετὴν ἔχοντα, καὶ κατασκευήν, Ἐφεξῆς δ' ἐστὶ πεδία, τὰ μὲν πρὸς τὴν Ῥώμην συνάπτοντα, καὶ τὰ προάστεια αὐτῆς, τὰ δὲ πρὸς τὴν θάλατταν. *Tuſculanum enim hic eſt Collis terra fertilis, & irriguus, placido ſe attollens vertice multis in locis, regia, pulcherrimaque capiens ædificia. Continentia vero ſunt illi, quæ Albano monti ſubjiciuntur eadem prædita virtute, & ornamentis; dehinc planities eſt, qua quidem Romam, ejuſque ſuburbia, qua vero mare contingens.*

VI. Ex hac autem Strabonis deſcriptione, ut diſcutiendum proponatur quid pro nobis, quid pro adverſario faciat; illud inprimis conſtituendum eſt, agrum illum, qui Tuſculani nomine inſigniendus, & in quo Ciceronianæ Villæ ſitus ſtatuendus ſit, debere eſſe primum terra fertilem, & irriguum, eminenti quidem loco poſitum, tum pariter minime adſcenſu arduum, ſed talem, qui & multis, & amplis continendis ædificiis ſit aptus, eoque ſoli ingenio, & præſtantia præditus, ut & fertilitati, & aquarum copiæ continendæ quammaximè opportunus ſit; quis autem non videt omnia hæc uni Cryptæ-Ferratæ, non autem Tuſculi dorſo, de quo Cl. P. Zuzzeri affirmat (2), apprime convenire? Ea ſiquidem non ſolum in eminenti planitie, teſte Bernardo Sacchi (3), poſita eſt, non ſolum

(1) *Lib. V. pag. 239.* (2) *Num. III. pag. 7.*
(3) *Lib. primo de Italic. Rer. varietate, & elegantia.*

ſolum uvis, pulcherrimiſque oleribus feraciſſima, & non ſolum in ea horti ſunt olerum pulcherrimi, ut Pius II. animadvertit (1); ſed & præterea nullus in iſtis partibus, tam aquis abundans Collis eſt, quam Crypta-Ferrata. Contra vero ſi loci illius natura attendatur, ubi noſter adverſarius poſitam fuiſſe Ciceronis Villam contendit (2), manifeſte deprehendetur, nullam ex iis laudibus habere, quæ a Strabone Tuſculano noſtro tribuuntur, quæque Ciceronis Villæ convenire ex ejuſdem ſcriptis, aliiſque teſtimoniis comprobatur. Primum enim neque ἔυγεως, neque ἔνυδρος λόφος erit: Quod autem præterea fertilis eſſe non poſſit, ea quidem fertilitate, quæ Tuſculano, ex Strabonis verbis, aſſignatur; ab ipſa ardui nimis montis natura, & ab aquæ defectu evincetur. Quum enim maxime ardua quæque loca ſilveſtria ut plurimum ſint; permultum etiam fertilitati officit aquarum penuria, qua ea loca laboraſſe, evidenter colligere eſt ex iis, quæ mox dicentur, & ex quibus conficitur, attributa Tuſculani nullatenus Villæ *Ruffinella* dictæ, maxime vero Cryptæ-Ferratæ convenire. Primo ſane Ciceronis Villam valde irriguam fuiſſe perſpicuum ſatis eſt; atque eam aquarum copiam, præter alias, quibus ager noſter imprimis abundat, per aquam potiſſimum illam, quæ Crabra dicta eſt, (ut mox pluribus erit demonſtrandum) in eam fuiſſe derivatam. In aquæ autem Crabræ mentione, quæ a Frontino habetur, quum nulla de jugo, nulla de Tuſculi monte verba fiant; primum & maximum hoc obſtaculum Cl. Viro P. Zuzzeri erit, ne is

(1) *Lib. II. pag. 570. Comment. Pii II. Pont. Opt. Max.*

(2) *Num. VI. pag. 9., & Num. VII. pag. 10. hæc habet*: Prendendo poi la miſura della diſtanza dal luogo della ſcoperta Villa, che ſta ſul fine delle altezze del Monte Tuſculano . . . . &c.

recte efficere possit, Ruffinellam suam Ciceronis Tusculanum habendam esse.

VII. Et antequam de loco, ubi aquæ hujusmodi origo fuerit, quidquam dicatur, & priusquam probetur, ex mensura distantiæ, in qua aquæ ejusdem caput erumpebat, Crabram aquam montem, ubi Ruffinella est, perfundere minime potuisse, Sex. Julii Frontini (1) Viri Consularis, cui ab Imperatore Nerva aquarum cura demandata fuerat, verba recitentur: *Præter caput Aquæ Juliæ transfluit aqua, quæ vocatur Crabra: hanc Agrippa omisit, seu quia usum improbaverat, seu quia Tusculanis possessoribus relinquendam credebat; ea namque est, quam omnes Villæ tractus ejus per vicem in dies, modulosque certos dispensatam accipiunt, sed non eadem moderatione: Aquarii nostri partem maximam ejus semper in supplementum Juliæ vindicarunt. Exclusa ergo est Crabra, & tota jussu Imperatoris* (Nervæ nimirum) *reddita Tusculanis*. His autem Strabonis, & Frontini testimoniis tam aperte Cl. Zuzzeri rationes eliduntur, ut quamvis ille multa erudite proferat, & mox recitatas utriusque auctoris sententias sibi suffragari pro viribus contendat; luculenter tamen eidem adversari, facili negotio possit quisquis deprehendere. Frontinus equidem tacet quonam in loco Aquæ Crabræ fons prorumperet; attamen majores nostri, & loci illius habitatores perpetuo tradiderunt, eam supra Cryptam-Ferratam ad radices propemodum Albani Montis prorupisse, quod etiam doctissimi Viri Lucas Holstenius, & Ferrarius, seu Antonius Baudrand, qui ejus Lexicon Geographicum auxit, locupletavitque, non obscure affirmarunt. Ille enim in Notis ad Cluverium (2) Aquæ Crabræ fontem milliario circiter & dimidio supra

(1) *De Aquaductibus Cap. IX. edit. Polesi.* (2) *Pag. 719.*

ſupra Cryptam-Ferratam, & paſſibus biſcentum ab Aquæ Juliæ fonte ſe inveniſſe teſtatur; alter vero (1) memoriæ hæc tradidit: *Aqua Crabra . . . oritur in Latio ex Agro Tuſculano paulo ſupra Cryptam Ferratam*; quæ quidem ſententia cum Frontini loco nuper laudato maxime conſentit: Sic enim Aqua Crabra ad omnes Tuſculi Villas, quæ (ſi Gabinianam, vel alias pauculas excipias) haud in Tuſculano monte, ut auctor eſt Cl. Antonius Mancinellus Horatii Interpres, ſed ſub Tuſculo erant: (*tales enim Villæ*, ait ille, *ſub Tuſculo erant, ut diximus* (2) perduci comodiſſime poterat: Illud inſuper ex Frontini loco notandum eſt, quod ſententiam noſtram, & rei veritatem maxime confirmat; Aquam ſcilicet Crabram modo uni, modo alteri Tuſculani Villæ in dies diſtributam fuiſſe, *ſed non eadem moderatione*, Aquarioſque Romanos partem maximam ejus ſemper in ſupplementum Juliæ vindicaſſe, ex quo certe conficitur, quod, quantumvis juxta ſententiam Cl. Zuzzeri (cui poſtea ſuo loco reſpondebitur) Aqua Crabra in monte, in quo fere omnes pro lubitu ſuo collocat Villas (3), Ciceronis Tuſculanum irrigare potuiſſet, eum tamen vere irriguum, aquiſque abundans, ut a Strabone dicitur, reddere non poterat.

VIII. Profecto ad eam Aquarum copiam conficiendam etiam Tepulam Aquam confluxiſſe certiſſime dicendum eſt. Ea autem quum etiamnum in Crypto-Ferratenſi Territorio uberrime fluat, aſſertum noſtrum maxime corroborat. Et ſane, ſi quod Aldus Mânutius Pauli filius (4) de Aqua Tepula

(1) *Pag. 200. dicti Lexici.*
(2) *In Ode prima Epodon.*
(3) *Num. LV. pag. 54., & 55.*
(4) *De Quæſit. per epiſt. lib. III. pag. 33.*

affirmat, perpendamus; hoc, quod diximus, veriſſimum eſſe reperiemus: *Aqua Tepula*, inquit ipſe, *ex Agro Lucullano, quem quidam Tuſculanum credidere, in Cælium Collem, Aventinum, & Capitolinum a Cenſoribus Cæpione & Longino perducta anno Urbis DCXVII. Hujus Aquæ fontes nulli fuere, Venis quibuſdam conſtabat, quæ interceptæ ſunt in Julia: itaque caput ejus obſervabatur a Piſcina Julia. Concipiebatur via Latina ad milliarium XI., inde rivo ſuo in Urbem perducta Juliæ poſt mixta. Nam Agrippa Anno Urbis DCCXIX. ad milliarium XII. via Latina alterius aquæ proprias vires collegit, & Tepulæ rivum intercepit; acquiſitæque ab Inventore nomen Juliæ eſt datum, ita tamen diviſa erogatione, ut maneret Tepulæ appellatio*: Quæ quidem omnia non modo dictis Frontini (1) conſentanea apprime videntur, quippè qui præterea de Aqua Julia loquens, eam *ad milliarium ab Urbe XII. Via Latina euntibus ab Roma dextrorſus millium paſſuum duum* collectam fuiſſe teſtatur; ſed & Ciceronis menti & ſcriptis quam maxime congruit. Quum enim ex epiſtolis (2) ejus ſatis conſtet, ipſum aquarum copia valde delectatum fuiſſe; & quum una Crabra, quæ certa quadam menſura in dies Tuſculanis Villis erogabatur, Tuſculano ἐνύδρῳ, ſeu illi aquarum affluentiæ, (ex iis quæ ſupra docuimus) minime ſufficere potuerit; merito aſſeverare licet, Crabram, Tepulamque Aquas Juliæ mixtas in Tuſculanum ſuum a Cicerone fuiſſe perductas. Idque ex eo magis ac magis fit veriſimile, quia, quum aquæ iſtæ vel in ipſo Cryptæ-Ferratæ Territorio erumperent, vel prope illud ſaltem fluerent, facile Ciceroni erat, eaſdem colligere, atque in Villam ſuam derivare.

(1) *Loco citato in Cap. IX.*

(2) *Epiſt. ad Famil. lib. XVI. epiſt. 18., & ad Q. Fratrem epiſt. prima lib. III.*

vare . Quod autem de hisce omnibus nullus dubitandi locus reliquus sit; satis est animadvertere, quod quantum ad Crabram, & Tepulam attinet, eæ adhuc in Crypta-Ferrata perdurant : de Julia vero, eidem aſserto nostro firmitatem addit, quod idem Ferrarius scribit (1): *Juliæ ab Aureliano ducta in Tepulam XII. ab Urbe lapide incidebat*.

IX. Ne autem ad hoc propositum ea a nobis dissimulentur, quæ ab adversario nostro coacervatim congeruntur, ad firmissima ea fundamenta convellenda, per quæ luce clarius evincitur, ex Aquarum Crabræ, & Tepulæ affluentia Ciceronis Villam in eo situ extitisse, qui a Strabone descriptus est; quomodo idem Cl. P. Zuzzeri ratiocinationem nostram impugnandam aggressus sit, videamus (2). Is profecto animadvertit, validissimo se constringi argumento, ea nimirum difficultate, quæ circa Aquam Crabram potissimum illi superanda est; quo uno omnes illius rationes irritæ redduntur; ideo varia sollicitus exquirit effugia, variasque rationes aucupatur, quæ vel exigui momenti sunt, vel quæ invicem etiam inter se pugnant, adeo ut ipse sibi non satis in ea re constare videatur. Primum quidem permotus loco illo Ciceronis contra Rullum (3): *Ego Tusculanis pro Aqua Crabra vectigal pendam, quia a Municipio fundum accepi, si a Sylla mihi datus esset, Rulli lege non penderem* : ad variantes provocat lectiones, *Crebram* pro *Crabra*, Mancipium legendo pro *Municipio*, atque hujusmodi rebus insistendo, quod ad rei, & difficultatis caput omnino non facit; se difficultatis nodum dissolviſſe per variationem vocum arbitratur; neque videt, etiamsi

(1) *Pag.* 58.
(2) *Num. XLI. pag.* 40.
(3) *Cap. II.*

iamsi *Crebra* legendum foret, opus esse, ut ipse ostendat, quænam sit Aqua illa, pro qua crebro habenda Cicero ipse Tusculanis vectigal pendere deberet. Hîc Rhodus, hîc saltandum. Certe a Cl. Viro probandum, ac demonstrandum erat aliam primum, præter Crabram, esse Aquam, cujus Tusculani possessores essent, & quæ alia ab ea esset, quam Frontinus nominat. Hæc autem quum nulla sit, nec ab eo nominetur; contra vero ex luculentissimis Frontini verbis pateat, *Crabram* eam esse Aquam, cujus proprietas penes Tusculanos esset, ac possessio ab Agrippa & Nerva illis confirmata, & ex ea etiam Aqua omnes tractus illius Villas fuisse irrigatas; ab ipsa vectigalis pensione, quod idem adversarius minime animadvertit, manifesto deprehendimus, *Crebram* illam, quam ipse fingere vult, ac nobis persuadere, aliam certe nullam esse potuisse, præter Crabram ipsam, de qua apertissima, & luculentissima testimonia, atque argumenta suppetunt. Sicque aut Codicum auctoritatem, quos numero plures allegat, valde infirmam videri debere, aut dicendum, quod licet lectio vera foret, Crebra illa Aqua non alia nisi ipsa Crabra sit, quam idcirco Cicero Crebram fortasse nominaverit, quod pro ea crebro habenda ad perpetuum vectigal solvendum Tusculanis obnoxius esset.

X. Neque plus præterea verisimilitudinis, aut rationis inest alteri argumento, quod idem Cl. Zuzzeri ex annorum serie (1) in sui patrocinium accersit. Is nimirum ut *Crebra* non *Crabra* in prælaudata adversus Rullum oratione legendum esse ostendat, ad tempus provocat, quo Ciceronis Villa aquæ istius beneficio irrigua esse incœperit; ipsiusmet Ciceronis locum producit ex postremo ejus libro Epistolarum ad

(1) *Num. XLVI. pag. 46.*

ad Familiares (1) excerptum, in quo ab eodem Cicerone, Tironem ſuum alloquente, Crabra nominatur, mox ex eo loco Auctor conficit, Ciceronem ibi de Crabra emenda agere; & quum a tempore, quo habita eſt Oratio in Rullum, ad tempus conſcriptæ epiſtolæ, ſecundum rationes ab ipſo adductas (2), decem & octo anni intermedii ſint, perſpicuum inde eſſe autumat, *Crabram* in loco contra Rullum legi non poſſe, cujus Aquæ emptio nondum facta eſſet. Hîc vero primum adverſarium noſtrum amice rogatum velim, undenam illi conſtet, in epiſtola ad Tironem de Crabræ emptione ſermonem eſse? Accuratiſſime legat, & perlegat integrum epiſtolæ contextum, mihique indigitet, ſi valet, ejus locum, ubi emptio aliqua memoretur. Certe quum in ea epiſtola de variis aliis rebus ſermo ſit, poſteaque verba illa excipiant: *De Crabra quid agatur .... velim ſcire*. Leviſſima mihi conjectura, ne dicam ſomnium, eſse videtur, quod de Aqua Crabra emenda Cicero cum Tirone agat. Verumtamen, quoniam hîc res meris tractatur conjecturis, quibus Cl. Zuzzeri diſsertatio contra monumentorum pondus tota innititur, demus nunc, ea in epiſtola Ciceronem de Crabræ emptione agere: quid quæſo vetat in iſta hypotheſi, ne cenſeamus, Tullium ibi loqui de Crabræ emptione derivandæ non quidem in Villam ſuam, quam eadem Aqua pridem abluebat, ſed in alium agrum, ſeu fundum, quem ipſe ſibi eſſet comparaturus? Nonne hoc ipſum Cl. Zuzzeri dum ſua intereſt, quamquam alio reſpiciens (3), animadvertit? Rurſus quid vetat, ne dicamus, aliud quidquam eveniſſe, cujus cauſa Cicero de

(1) *Epiſt. XVIII. ad Tironem.*
(2) *Loco ſuperius laudato.*
(3) *Num. XLIX. pag.* 48.

de Crabra meminerit, puta quod ipſius Aquæ pars diffluxiſſet, diſperiſſet, ſive quocumque alio modo deviata eſſet; præſertim quum de unica Crabræ deficientia, alia aquarum copia ſuppetente M. Tullius agere videatur, dum ait: *Etſi nunc quidem etiam nimium eſt aquæ*; niſi forte ad imbres tunc temporis decidentes, ut ex ipſo epiſtolæ contextu opinari quis poteſt, potuerit alludere.

XI. Verum bene habet, quod nobis rationes, & monumenta ſuppetunt, omnem hac ſuper re ſcrupulum omnibus, atque adeo adverſario noſtro eximendi, eumdemque in anguſtum redigendi, ut amet deinceps non meris verbis inſiſtere, & res quæ nullam cum iis affinitatem habent, deducere. Bene inquam habet, quod verba illa: *de Crabra quid agatur*: quid ſibi velint, optime ex eo licet colligere, quod conſtat, revera Ciceroni de hac Aqua Crabra litem aliquando fuiſſe; ad quam litem per quam veriſimile eſt, per ejuſmodi verba epiſtolæ ad Tironem alludi, quod quidem Cl. P. Zuzzeri vel ignoravit, vel diſſimulavit. Melius præterea habet, quod de hujuſmodi Aquæ controverſia in Oratione pro Cornelio Balbo non modo aperte loquitur, ubi Juriſconſultos nominat, quos ea ſuper re conſulebat, ſed tali modo loquitur, ut noſtro adverſario valde quidem diſplicuerit, & omnem, quam in ſuis differentiis verborum, locorumque machinationem facit, evertat omnino: *Si nos de Aqua noſtra Tuſculana M. Tugionem potius, quam C. Aquilium conſulebamus*; audiat Cl. Vir, audiant in anteceſſum adverſarii, *de Aqua noſtra Tuſculana*, agnoſcantque, aquam, quæ nomine eſt Crabra, Tuſculanam a Cicerone nominari; quod indubitanter affirmat Grævius in locum illum Ciceronis hiſce verbis: *Crabra Aqua*, *quæ nunc Marrana dicitur*.

XII.

XII. Et quoniam ad convellenda ipsa firmissima fundamenta, per quæ Tusculanum asseritur nostrum, & quæ in irriguitate Soli, & Crabræ scaturigine vim validissimam habent, Adversarius ipse (1) super nominibus modo Villæ, modo fundi, alias Horti tergiversatur; operæ pretium est animadvertere, non modo eum sibi minime constare, sed ea quæ aperte contra ipsum sunt, sæpius in asserti sui confirmationem assumere. Hoc vero manifestissimum fit ex eo, quod ipse affert ad evincendum, quod etiamsi *Crabra* in loco Orationis contra Rullum legi oporteat, adhuc ex distinctione Villæ, & fundi, Ciceronis Villa non in loco Crabræ, sed alibi, ubi ipse nimirum vult, ponenda sit. Quum enim Cicero in dicta Oratione affirmet, se vectigal Tusculanis pro aqua Crabra pendere, quia a municipio, non autem a Sylla fundum accepisset; statim Cl. P. Zuzzeri arripit occasionem deducendi, quum pro fundo se vectigal pendere Tullius affirmet a Tusculanis accepto, non autem a Sylla dato; Aquam Crabram ad fundum dumtaxat, non autem ad Villam pertinere debere; immo præterea fundum, & Villam in Ciceronis loco res esse inter se diversissimas, ac propterea Villam in loco plane diverso, quo Crabra minime pertingat, esse reponendam. Præclaram argumentandi rationem! quæ ab ipsis Ciceronis verbis ineptissima convincitur. En verba Ciceronis: *Ego Tusculanis pro Aqua Crabra vectigal pendam, quia a municipio fundum accepi; si a Syllo mihi datus esset, Rulli lege non penderem*. En autem quod ex verbis illis, etiamsi cum P. Zuzzeri fundus pro re a Villa distincta haberi velit, a nobis deducitur magis certe probabili deducendi ratione, quam vana, ut plerumque fit, conjectandi forma; ex hoc enim quod Ci-

C cero

(1) *Num. XLIX. pag.* 48. *& seqq.*

cero se ad pendendum Tusculanis pro Aqua Crabra vectigal, quoad fundum ab illis acceptum, se pronunciet obnoxium, a qua obligatione se immunem ait fuisse futurum, si a Sylla accepisset; arguimus nos, & merito arguimus ex ipsa acceptionis distinctione, & Syllæ nominatione Crabram ad Tusculanum, seu Villam, seu fundum debuisse pertinere. Manifestum est enim, quum per occasionem, in qua de pendendo tributo agitur pro fundo a Tusculanis non a Sylla dato, unius Crabræ mentio habeatur; per axioma illud fieri, ut eadem, quantum ad ipsius Aquæ Crabræ relationem, censenda sint, sive fundus, sive Villa, quæ vel a Tusculanis, vel a Sylla quovis titulo Ciceroni eidem data forent.

XIII. Verum hæc obiter a nobis dicta fuerint, & ut umbras umbris opponeremus, obsequuturi adversarii ingenio, qui ludicris plane armis pugnans, valida, quæ contra ipsum sunt, tela nequaquam advertit. Non advertit, inquam, locum hunc maxima vi ipsum, & Ruffinellam suam impetere; sive quia ad assertum suum corroborandum Auctorum verba temere assumit; sive quia Auctorum loca oscitanter, & textum sine contextu legit. Profecto enim, si locum Orationis contra Rullum attente examinasset, & caput illud Agrariæ legis, in quod Cicero invehitur, attendisset; luce clarius observasset, non ad alium finem a Cicerone de vectigali pro Aqua Crabra pendendo mentionem fieri, nisi ut ante Populi Romani conspectum ponat effectus, qui ex legis illius acceptione existerent, utque detegat, quorsum versutia, ac malitiosa Tribuni Plebis lex collimare videatur; ad quod ostendendum, vectigal, quod ipse pro sua unius ejusdemque Tusculanæ Villæ aqua pendebat, exempli dumtaxat gratia in medium profert. Qua quidem ex re neutiquam illud emergit,

git,

git, quod opinatur Adversarius, distinctionem fieri fundum inter a municipio acceptum, & Villam, quæ a Sylla ad eum pervenire potuisset. Verum conficitur apertissime, Villam suam eam esse, pro cujus Aqua Crabra idcirco ipse Tusculanis vectigal pendebat, quod fundum in emptione ea conditione acceperat, quæ illi inerat, quum illi mancipio tradita est. Quod si Cl. P. Zuzzeri (1) animadvertisset; primum cum optimis & exemplaribus, & Criticis *mancipio* dumtaxat, legendum putasset; (quia si *municipium* legas, nullus Ciceronianæ argumentationis, atque contextus Orationis sensus sit,) deinde deprehendisset, non duas innui venditiones, ac duarum rerum distinctarum, sed totum sermonem per hypothesim, ut ajunt, esse; animadvertisset ad verba illa: *quæ post Marium, & Carbonem Coss...... data, assignata, vendita, concessa sunt*, ad quæ Cicero alludit per illa verba *si a Sylla mihi datus esset*; atque id evidenter confecisset, Ciceronem de Villa sua, quæ certe Syllæ fuerat, hoc declarare, nimirum quod si ea per illas assignationes, aliasve ejus generis concessiones data illi fuisset; futurum fuisse, ut diversæ conditionis censeretur (videlicet immunis,) quam illius conditionis, cujus erat, quod a se mancipio esset acquisita; ex quo tantum abest, ut id, quod Adversarius vult, confici possit de Villæ nimirum, & fundi distinctione, ut potius ex eo vel cuicumque manifestum fiat, de una eademque Villa, Tusculana nempe, sub diverso tamen titulo, ac respectu sermonem haberi.

XIV. Præterea, recondita quidem non sunt, quæ (2) de diversa Villæ, fundi, horti acceptione animadvertit, quum

c 2 nemo

(1) *Num. XLII. pag. 41. & seqq.*
(2) *Num. XLIX. pag. 48.*

nemo ſit paululum in antiqua verborum Latinorum ſignificatione verſatus, qui hujuſmodi res ignoret. Nemo, inquam, ignorat, pro diverſa vocum, quas Scriptores ipſis quandoque affigere voluerunt, notione, diverſo quandoque modo alias intelligi Villam, alias hortum, alias fundum; aliam præterea eſſe Villam Urbanam, aliam ruſticam, aliam fructuariam: cæteraque id genus. Verum quid tum? Eſt enim etiam certiſſimum, vocem hanc fundum, ut plurimum in genere, ut ajunt, accipi; ac per eam totum & prædii, & Villæ, totiuſque ruſticæ poſſeſſionis tractum comprehendi: ex quo etiam factum eſt, ut pro tota aliqua ſorte ſeu pecuniaria, ſeu in alio bonorum capite conſiſtente intelligatur. Quod ſane etiam evidentiſſimum ex eo efficitur, quod vox ea fundus a Romano Oratore ad Populum Romanum prolata, ut illud obtineret, quod Orator ipſe intendebat, abſurditatem nempe novæ Agrariæ legis oſtendere, ejuſmodi eſſe debebat, quæ in univerſæ multitudinis mentibus talem notionem excitaret, per quam non de exigui cujuſdam prædioli conditione immutanda, ſed de maximis rerum poſſeſſionibus, & juribus, quæ ſuper iiſdem haberi poſſent, diſceptaretur.

XV. Sed jam ut ad aliud illud deveniamus ex iis, quæ in principio poſuimus, ad alteram nempe notam a Strabone aſſignatam, per quam Tuſculani ab ipſo deſcripti dotes cum amœnis deliciarum Tuſculi Villis, cumque Villa Tuſculana noſtra congruere videantur; pergratum illud ſe offert, quod Tuſculanum ipſum deſcribatur, nempe Collis non ſolum terra fertilis, & irriguus, quæ dotes Tuſculanæ Villæ; quam confingit Adverſarius, ut hactenus oſtenſum, minime conveniunt; verum etiam quod his multis in locis & placido ſit adſcenſu, ſeque veluti ſuaviter, & ſenſim attollat; quod quidem

dem novæ Cl. P. Zuzzeri opinioni tam contrarium eſt, totque rationum ipſius, quibus ad eamdem ſuam opinionem ſuſtinendam adducitur, abſurda oſtendit; ut ſi parum ſibi conſtans in iis viſus eſt, quæ hactenus circa controverſiam de Aqua Crabra excuſſimus; multo ſane inconſtantior in iis, quæ mox examinanda ſunt, manifeſto deprehendatur. Is igitur contra præcipuam hanc, quam nunc diſcutimus, Strabonis de Tuſculano notam, atque omnium receptam, & confirmatam opinionem, genio tantum indulgens, & partibus ſuis; nequaquam veritus eſt, Ciceronianam Villam ex placido, amœno, & æquabili Collium tractu, ubi per tot annos ſita fuit, repente convellere, & in magis arduam Tuſculi ſummitatem transportare, utque eam autem ibi retineat, operæ pretium eſt, lectorem perpendere monumenta rationum, quibus eamdem circumvallat.

XVI. Inter alia itaque ait Adverſarius Ciceronis Villam in ſummo Tuſculo debere eſſe poſitam, quod (1) Gabinianæ Villæ propinqua eſſet. Hîc vero, ut omittamus, unde ipſi de certo Gabinianæ Villæ ſitu conſtet, concedamuſque Gabinii Villam in eo ſitu, ubi ipſe vult, fuiſſe collocatam; alterum ſequitur, ut ipſe idem duo alia explanet, tum Ciceronis Villam revera illi fuiſſe conjunctam, ſeu conterminam, tum ex hujuſmodi propinquitate confici eamdem Ciceronis Villam in præcelſa illa altitudine ſitam eſſe debuiſſe. Ad hoc probandum autem fiducia plenus Ciceroniana illa arripit (2): *Quum Domus in Palatio, Villa in Tuſculano altera ad alterum Conſulem transferebantur.... in fundum Vicini Conſulis* (Gabinii) *non inſtrumentum, aut ornamenta Villæ, ſed etiam arbores transfe-*

(1) *Num. VI. pag. 8. & ſeqq.*

(2) *Pro Domo ſua Cap. 24.*

transferebantur. Grave ſane, & Achillæum tale argumentum Adverſario viſum eſt, ut in ſummo Tuſculi vertice Ciceronis Villam fuiſſe debeat exiſtimari: Nobis vero perquam leviſſimum: primo quod hoc teſtimonium non ſit gravitate ſua alteri teſtimonio, & auctoritati præponderans, cujuſmodi a nobis præmiſſum eſt: ſecundo, quod res Oratorio more, & exagerandi cauſa prolatæ, vix minimum habent fidei momentum in iis, quæ ad hiſtoriam pertinent; poſtremo vero, quod tot reponi nullo negotio poſſunt, tot hîc pugnantia ſe manifeſtant, tot abſurda emergunt, ut hujuſmodi vicinitas, quæ dici poſſit, prorſus nihil afferto noſtro officiat. Principio ne tantum fidat Cl. Vir ſuper hujuſmodi vicinitatis voce, neve tum ipſe allucinetur, tum alios in allucinationem inducat, ad Logicæ ſcientiæ Canones eum mentem revocare velim, atque attendere, quænam maxima falſorum ratiociniorum inter homines cauſa potiſſimum exiſtat. Ea autem ſine dubio eſt, quod homines voces relativas, quæ per ſe nihil, niſi cum reſpectu ad aliam quampiam rem, innuunt, pro re aliqua tamquam poſitiva, & per ſe exiſtente accipiunt. Atque hoc eſt, videlicet id, quod ipſi Cl. Viro impoſuit. Vicinitatis vocabulum unum ex relativis vocabulis eſt; nec ex eo, quod vicinus a Cicerone dicatur ſibi Conſul Gabinius, deducendum ſtatim eſt, Villam illius Gabinii Villæ proximam, atque contiguam fuiſſe; quum potuerit itaque Ciceronis Villa Gabinii Villæ vicina aliarum Villarum reſpectu affirmari, etiamſi aliquanto nec modico intervallo diſtans eſſet: libens altera illa illa Ciceronis verba, quæ Adverſarius noſter ex alio loco adducit ad hanc rem probandam, uſurpavero (1): *Bona ad vicinum Conſulem de Palatio, de Tuſculano ad item vicinum alterum*

(1) *Poſt redit. in Senatu Cap. 7.*

terum Conſulem, *deferebantur*; Quid ſibi velint hæc verba, niſi ad ideas relativas attendamus, argumentationem conficiemus talem plane, qualem Cl. P. Zuzzeri (1): *Se addunque la Villa di Gabinio era ſituata nell'altezze del Monte Tuſculano, e ſe quella di Cicerone l'era vicina, convien dire, che ſteſſe ſul medeſimo Monte ancor queſta*. Mirum ni idem Adverſarius tali ratiocinationi addiderit, quod erat demonſtrandum; immo vero nos in ejuſdem gratiam addemus, quod talis a vicinitate neceſſitas erat, ut ipſa in Tuſculano monte ſita eſſet; ut, ſi non aliter fieri poſſet, Gabinianæ Villæ eſſet imponenda.

XVII. Cui neceſſitati Ciceronianam Villam in tam arduo loco imponendi, quoniam ex Adverſarii ſententia ſuffragari antiqui Horatii Commentatoris locus tam manifeſte videtur, ut ſuper eo is ſerio audeat triumphare; operæ pretium eſt, Poetæ verſus, & Interpretis expoſitionem hîc referre, ut Lector per ſe ipſe a principio agnoſcat, quam infirma ſint ea argumenta, quibus idem Adverſarius tamquam fortiſſimis, & evidentiſſimis rationibus, & monumentis pugnare ſibi perſuadet. En Horatii veſus (2):

Nec ut ſuperni Villa candens Tuſculi
Circæa tangat mœnia

Et Commentatoris verba: *Superni* hoc eſt *in Monte ſiti*, *ad cujus* (Montis) *latera ſuperiora Cicero ſuam Villam habebat Tuſculanam*. Quid ergo? Quid inde ex hujuſmodi nempe, Commentatoris verbis conficiendum eſſe vult Cl. P. Zuzzeri? Nempe clariſſime argui, Ciceronianam Villam in ſummo montis vertice, ac ſupra Tuſculum ſitam fuiſſe. Ego autem pace ejuſ-

(1) *Num. 6. pag. 9.*
(2) *Epodon Od. prima verſ. 29.*

ejusdem dicam, ex talibus Commentatoris verbis, nihil minus confici, quam quod ipse intendit affirmare. Et ne cuiquam scrupulum moveant duo illa verba, *latera superiora*; ad inferiora paulum descendamus, & in particula, seu propositione *ad*, & voce *latera* ab Interprete apposita tantisper immoremur; statimque deprehendemus, Ciceronis Villam non in superioribus quidem Tusculi jugis, sed ad eorumdem latera superiora collocatam; quod idem est ac dicere, Ciceronianam Villam *prope*, seu *versus* latera ipsa superiora, inferiorum respectu, sive ad eorumdem radices sitam extitisse. Cujus particulæ usum si Cl. P. Zuzzeri (1) animadvertisset, quod sexcentis Latinorum Auctorum exemplis ad rem nostram probare possemus; non tantopere quidem super Commentatoris verbis exultasset, quasi auctoritatem omni interpretatione, atque exceptione superiorem, ut ipse ait, a se stantem haberet.

XVIII. Ex hujusmodi autem ratiocinandi methodo, mirum non est, si alia etiam Adversarius peccet, atque in situ Villarum statuendo, Villæ tantummodo, seu primarii ædificii rationem habeat, nec secum reputet, quanta earumdem extensio esse possit, & quantum quoquoversus spatii comprehendant. Sane quidem qui sedulus fuit in dimetiendo intervallo (2), quod a Crypta-Ferrata ad summum Tusculi dorsum intercedit; poterat item etiam aliquam mensuram instituere, ac mente concipere totius tractus, vel ambitus, quo magnificæ illæ Villæ continerentur, ac tali ratione nec eas tam in angustum conjecisset, quam mox demonstraturi sumus, seque aliis exsolvisset nodis, qui nullo negotio expediuntur, atque ea

(1) *Num. IV. pag. 7. & 8. Ibidem num. V.*

(2) *Num. VII. pag. 9. & 10.*

ea in re operæ noſtræ pepercisset ad ea diluenda, quæ nullius momenti ſunt. Ex quibus illud, in quo tam fortiter pugnat, (verba nempe Ciceronis ſuperius recitata) *In fundum autem Vicini Conſulis non inſtrumentum, aut ornamenta Villæ, ſed etiam arbores transferebantur* (1), facillime etiam explicatur; ubi animadvertitur, Villam aliquam, magnificam potiſſimum extenſione ſua non modo domum, ſeu inſulam, verum & alia ruſtica ædificia, prædiaque adjuncta, ac fundos complecti poſſe, unde & bene eo reſpectu vicinitas Conſulis Gabinii, atque arborum, cæterorumque ornamentorum, ſive inſtrumentorum translatio in ejuſdem fundum convenire poſſe intelligatur; & magis quod Adverſarius alio loco (2) fundi vocabulum in ſententia ſua contra nos pro parvi etiam prædioli notione accipiendum eſſe contendit.

XIX. Porro autem ad has rationes, quæ Adverſarii ejuſdem noſtri aſſertum de Ciceronis Tuſculano in ſummo Monte locando plane ſubvertunt, alia accedunt obſtacula, atque impedimenta, a quibus ut ſe expediat, hoc opus hic labor erit. Magna enim illi ſe offert difficultas ex variis aliis Ciceronis locis, in quibus pro deſcriptione, quam apponit, ſitus aliarum Tuſculi Villarum, partiumque Villæ ſuæ ad illas reſpectu, Cl. P. Zuzzeri Topographia efficta de conjunctione Gabinianæ & Ciceronianæ Villarum omnino evaneſcit. Quomodo autem hac de re plane convincamur, ſingillatim expediam. Primum Cicero hæc habet (3): *Vir magnus & nobis omnibus amicus L. Lucullus ferebatur quam commodiſſime reſpondiſſe, quum eſſet objecta magnificentia Villæ Tuſculanæ,*

d *duos*

(1) *Num. VIII. pag.* 10, & 11.

(2) *Num. L. pag.* 49.

(3) *Lib. III. de Legibus.*

duos se habuisse vicinos, superiorem Equitem Romanum, inferiorem Libertinum, quorum quum essent magnificæ Villæ, concedi sibi oportere, quod iis, qui tenuioris ordinis essent, liceret.

XX. Quum autem omnibus verioribus argumentis constet, Villam paullo ante nominatam Gabinii Villam fuisse; quamnam inibit rationem Adversarius, ut inter Gabinii & Luculli Villam spatium inveniat ad Ciceronianam suam collocandam? Quod autem ea, quæ Luculli Villam contingebat. magnifica Villa, quæque excelso loco erat posita, Gabinii reipsa esset, planissimum fit Ciceronis ipsius verbis, quæ subsubjicimus (1): *Villam ædificavit in oculis omnium tantam, Tugurium ut videatur esse illa Villa, quam ipse Tribunus Plebis pictam olim in Concionibus explicabat, quo fortissimum, ac summum Civem in invidiam homo castus, & non cupidus vocaret*, & alibi (2). *Ad cœlum .... extruxit Villam in Tusculano visceribus Ærarii*; & alia illa (3): *Ad hunc Tusculanum montem extruendum*: quod autem præterea altera Luculli foret, manifestum fit ex comparatione, quæ utriusque a Cicerone fit per verba illa: *Tugurium ut jam videatur esse illa Villa* (Lucullana nempe), ad quam ipse Tullius, utpote illi Gabinii oppositam & propinquam alludit. Hinc autem multa confici possunt, quibus semper inverisimilior, atque improbabilior Adversarii sententia ostendatur, nostra autem magis magisque confirmetur. Si enim pro vero hîc probatum est, Gabinianam Villam superiorem, Lucullanam illi proximam, & præ illa inferiorem; ex sententia autem Adversarii ejus-

(1) *Oratio pro Sextio cap. 43.*
(2) *Pro Domo sua cap. 47.*
(3) *In Pisonem cap. 21.*

ejusdem (1) nonnisi duæ tantum Villæ in Tusculi summitate locari possint, dicendum erit, Ciceronianam Villam extra prædicti montis summitatem, atque adeo in loco monte ipso inferiore ponendam esse: quod alia etiam ex re magis probatur.

XXI. Ex pluribus Ciceronis ipsius testimoniis (2) certum est, Villæ suæ in Tusculano Lucullum vicinum habuisse, & Tullii ipsius morem fuisse, quoties in sua diversabatur, ad Lucullanam identidem sæpe se conferre librorum petendorum, vel aliquid lectitandi gratia. Certe si talis Villa (Ciceronis) in eo Tusculi dorso fuisset, quod Cl. P. Zuzzeri descripsit, & non Gabiniana potius, ex eo tam edito loco in Luculli Villam, quam sic longe inferiorem habuisset, contendens, per non modicum tractum descendere debuisset, unde in Ciceronis ipsius lucubrationibus, ubi de tali transitu in Luculli Villam mentionem facit, verba hæc *descendimus*, vel *descendi* reperiremus; quemadmodum ubi voces illæ propriæ sunt, ab eo factitatum invenimus. Sic enim de sua Academia loquens, quæ in suo Tusculano erat, quæque inferiori in loco posita erat, habet (1). *Post meridiem in Academiam descendimus*, & alio in loco (2): *Itaque expositis Tridui disputationibus, quartus dies hoc libro concluditur, ut enim in inferiorem deambulationem descendimus*. Quum tamen ipse accessum suum ad Lucullanam Villam significat, verbo veniendi non descendendi usum deprehendimus (3). *Nam*, inquit, *quum*

d 2 *in*

(1) *Num. X. pag. 12.*
(2) *De Finibus lib. III., & IV.*
(3) *Tusculan. Quæst. lib. II.*
(4) *Ibidem lib. IV.*
(5) *De Finibus lib. III.*

in Tusculano essem, vellemque e Bibliotheca pueri Luculli quibusdam uti libris, veni *in ejus Villam, ut eos ipse, ut solebam, inde promerem; quo quum venissem . . .* & post pauca, *caussa fuit huc veniendi; ut quosdam hinc libros promerem . . . veni ut auferrem* (Commentarios Aristotelicos) *quos legerem, dum esset otiosus*; tandemque sermonem, quem cum M. Catone illic instituerat, sic clausit (1). *Sed quoniam advesperascit, & mihi ad Villam revertendum est, nunc quidem hactenus: verum hoc idem saepe faciemus*: ex quibus postremis etiam verbis magnum accedit pondus ad evincendum, nequaquam fieri potuisse, ut Villa Ciceronis in loco Ruffinellae esset sita. Quum enim non modo nulla de descensu, & adscensu per Ciceronem mentio fiat, sed etiam de frequenti hinc atque hinc reditu sermo habeatur; *quod & saepe faciemus*, & prius, *veni in ejus Villam, ut eos ipse, ut solebam*, inde promerem: vel ex hoc ipso extra omnem dubitationis aleam poni debet, non fieri potuisse, ut ex tam arduo, & difficili tractu, provecta jam aetate quum esset tunc Cicero, tam facile ac libenter ultro citroque commearet. Eo vel magis quoque, quod quum hujusmodi frequens accessus & recessus commentandi gratia instituerentur, nemo non videt, quam inverisimile sit, eruditas disputationes a doctis illis habitas, dum se vel praecipiti loco, ut ita dicam, dimitterent, vel ardua montium conscenderent.

XXII. Sed quid pluribus argumentamur? Tam perspicua, tam manifesta signa sunt verba ipsa, quae Cicero ad hanc rem usurpat, ut vel sola omnem explodant Adversarii hypotheseos improbabilitatem; quodque maximum est, magis magisque Strabonis ideam de Tusculani situ, & genio, nostram-

(1) *Ibidem lib. IV.*

ſtramque, & æquiorum eruditorum de Ciceroniana Villa in Crypta-Ferrata traditionem confirment. Convenit nos inter, atque Adverſarium, præter primarium ædificium, duo alia Ciceronem gymnaſia habuiſſe, atque aliquanto ab eo ædificio diſſita, ac remota, ad quæ animi gratia identidem divertebat; ſuperius nempe alterum, cui nomen Lycei, alterum inferius, quod Academiæ nomine diſtinguebatur. Hic jam conſulantur Opera Ciceronis; ubi de ſuo ad utrumque locum acceſſu mentionem habet: ob oculos ponatur Topographiæ ſpecies, quam P. Zuzzeri proponit: convertantur autem oculi ad Crypto-Ferratenſis ſitus facilem illum æquabilemque tractum. Quid ait Cicero? quibus verbis utitur? ſequentibus; quæ licet non ignoret Adverſarius, eaque laudet; mirum ſane eſt, eum non videre quam perperam ſententiæ ſuæ reſpondeant. Et quidem ſic habemus (1): *Quibus de rebus & alias ſæpe, & paulo accuratius nuper quum eſſem cum Q. Fratre in Tuſculano, diſputatum eſt: nam quum* ambulandi *cauſa in Lyceum veniſſemus: id enim ſuperiori Gymnaſio nomen eſt* (2). Et *Nam quum de Divinatione Q. Frater ea diſſeruiſſet, quæ ſuperiore libro ſcripta ſunt, ſatiſque* ambulatum *videretur, tum in Bibliotheca, quæ in Lyceo eſt, adſedimus.* Quibus exprimendi formulis, quas adhibet pro itinere ad ſuperius Gymnaſium ſignificando, non abſimilia etiam uſurpat, quum de altero loco agitur, qui reſpectu prioris erat inferiòr, ut facile intelligas non de operoſo itineris molimine, ſed de commoda ingrediendi opera rem intelligi, & quam maxime verbis Strabonis ἠρέμα κορυφούμενος, placidos ſe attollens adſcenſu, hæc omnia reſpondere (3). *Itaque quum ante*

(1) *De Divinitat. lib. I. cap. 1.* (2) *Ibidem lib. II. cap. 1.*

(3) *Tuſculan. diſputat. lib. II. cap. 1., & lib. III. cap. 1.*

ante meridiem dictioni operam dedissemus, sicut pridie feceramus, post meridiem in Academiam descendimus . . . . est autem ambulantibus *ad hunc modum sermo ille nobis institutus* (1): Et *Itaque expositis Tridui disputationibus, quartus dies hoc libro concluditur, ut enim in inferiorem ambulationem descendimus, quod idem feceramus superioribus diebus: sic acta res est.*

XXIII. Et quoniam ad peculiarem ædificiorum mentionem, quæ in Ciceronis Tusculano, præter princeps Villæ ædificium, existebant, devenimus; & in eo adhuc versamur loco, ut pugnantes Cl. P. Zuzzeri inter se rationes excutiamus; non videtur & hanc prætermitti debere, quæ ex iis quæ repugnantiam habent, omnium repugnantissima est: quod ex iis animadversionibus, quas hîc subjicimus ad evidentiam usque compertum habemus. Ex Ciceronis verbis, & ex Patris Zuzzeri confessione (2) constat, memorata ædificia invicem inter se distantiæ non modicum habuisse. Animadvertat ergo Lector; si in sententia Adversarii Ciceronis Tusculanum in Ruffinella statuatur, quid inde absurdi exoriturum sit. Si enim ipse, ut evincat, Tullii Villam in memorato loco esse, ad spatii mensuram confugit, & Gabinianæ Villæ vicinitatem suam præcipuam, & maximam rationem adducit, eamque ita propinquam facit, ut nonnisi tertia milliarii parte dissitam velit (3): Hic ego eum optimo jure rogaverim, ut spatium mihi indicet, in quo superius Ciceronis Gymnasium reponendum sit, viæque tractum, per quem institutæ illæ ad commentandum deambulationes conficerentur. Non modo enim secundum

(1) *Ibidem lib. IV. cap. 1., & lib. V. cap. 1.*

(2) *Num. XIII. pag. 15.*

(3) *Num. XL. pag. 60.*

dum menſuram ab ipſo poſitam, deambulationis locus deerit, verum utriuſque Villæ ambitus tam anguſtis limitibus erit circumſcriptus, ut altera in altera contineri debere videatur. Quod autem Tuſculanum Ciceronis fundo late extenſo nequaquam careret, tum ex dictis ambulationibus ad utraque ſeparata, atque inter ſe diſtantia Gymnaſia, optime colligitur; tum ex regula illa in ædificandis Villis præſcripta, ut fundi & Villæ ſpatia apto ſibi modo reſponderent. Cato (1): *Ita ædifices, ne Villa fundum quærat, neve fundus Villam*, & Plinius (2): *Modus hic probatur, ut neque fundus Villam quærat, neque Villa fundum . . . . . quum Villa Scævolæ fundus careret, Villa Luculli agro*, ex quibus poſtremis maxime verbis Plinii oſtenditur, minime factum eſſe, ut & Cicero in hujuſmodi errorem inciderit. Quum enim is, ut alibi diximus, Lucullum vicinum haberet; quam notam in ædificandi ratione Lucullus incurrit, ab eadem certe Cicero nequaquam immunis evaſiſſet. Quæ quum ita ſint; aut ſententia Adverſarii noſtri prorſus vel ex hoc inveriſimilis eſt; aut debito ſpatio duabus Villis Gabinianæ & Ciceronianæ aſſignando, confictum quidem Ciceronis Tuſculanum totam pene Gabinianam occupare, Gabinianus autem fundus tam longe extendi deberet, ut intra vetus Tuſculum collocandus foret.

XXIV. Quarta reſtat nota, ſecundum quam, ex Strabonis ſententia, Tuſculanum Ciceronis non in dorſo Tuſculi, ſive in Ruffinella, optime vero in Crypto-Ferratenſi Agro ſit reponendum. Quid igitur ait Strabo? Quid de Tuſculano affirmat? Profecto Collem hunc non modo fertilem, irriguum, variiſque in locis placidiſſime aſſurgentem, verum & regiis, pul-

(1) *De Re Ruſtica cap. 3.*

(2) *Hiſt. Natur. lib. XVIII. cap. 6.*

pulcherrimisque ædificiis exornatum esse aperte testatur. Hoc autem in præsentia nobis instat, ut probemus, non modo notam hanc Cryptæ-Ferratæ quam maxime convenire, verum etiam id tam esse contrarium systemati Adversarii nostri, ut luce clarius perspicuum fiat, omnia contra illum esse, cuncta autem pro asserti nostri confirmatione pugnare. Atque ut ab iis, quæ minoris momenti ducimus, exordiamur; utque aliis, quæ pro se affert, atque objicit Cl. P. Zuzzeri, paria referamus; hoc considerandum lectori primum proponimus, quinam sit vere is locus, qui regiis pulcherrimisque ædificiis capiendis aptus esse possit. Nosterne qui, ut adhuc probatum est, placido ac suavi adscensu se erigit, & lato tractu protenditur, an vertex angustus, & præruptus, quem nobis Adversarius noster vindicare contendit? Hoc autem Crypto-Ferratensem nostrum agrum invisenti factis prius, quam rationibus apertum fiet. Quocumque enim lustrando accesserit; pauca prædia, paucas Villas inveniet, in quibus veterum pavimentorum, ædificiorumque disruptorum materies conspicua non sit. Ex hisce autem nos in hac dissertatiuncula nostra pauca sane ex quamplurimis dabimus, idque non ea gratia, ut monumenta hæc eruditis proponere, aut hisce armis pro causa nostra, quibus certe non eget, pugnare velimus, sed ut ex hac etiam parte noverit Cl. Vir quid novis suis inventis, ac monumentis ex parte nostra referri possit.

XXV. Ne igitur hîc expendendum proponamus (quod non minimam meretur animadversionem) Monasterii nostri veteris ædificii partem tali in loco sitam conspici, ubi sub terram diversæ vetustatis reliquiæ porticus appareant reticulato opere insignes, ne de orbiculata mensa disseramus, quæ, ut

ut nonnullorum tulit opinio (1), ille eſt Trapezophorus, cujus meminit Cicero (2), quique in Pamphilianam Villam via Aurelia, una cum Hermathena ab eodem Cicerone (3) commemorata, & prope Cœnobium noſtrum reperta, translatus fuit, ne item hîc recenſeantur ſtatuæ M. Tullii Ciceronis, & M. P. Catonis nominibus inſignitæ, ac duæ illæ æneæ, quæ a Friderico II. Nuceriam hinc aſportatæ (4), & marmoreæ Inſcriptiones, ſive litterati lapides, qui alio pariter avecti, & ablati ſunt (5), & denique anaglyptici operis monumentum, quod Cœnobii Palatio ſupra Atrii oſtium appoſita in muro inſcriptione (6) etiamnum conſpicuum eſt, ad alia pergendo, quæ variis in locis Cryptoferratenſis Agri reperiuntur; primum vetuſtorum ædificiorum, quod tibi lector exhibemus, veſtigium, ac monumentum in loco extat, qui non procul a Monaſterio noſtro diſſitus eſt, cui ab antiquis Romanorum balneis, nomen factum eſt *la Bagnara*. Hoc autem in loco non modo antiquiſſimæ Fabricæ rudera adhuc viſuntur, verum etiam circa eumdem anno 1740. ſumptibus Cardinalis de Polignac marmorea, pulcherrimaque ſigna, atque Inſcriptiones erutæ ſunt, quæ in Placentinii Græcæ Pronunciationis Commentariolo relata videre eſt (7). Eadem porro

e etiam

(1) *Sciommari Not. XXXIII. alla Vita di S. Bartolomeo in Roma* 1728. *pag.*192.

(2) *Famil. lib. VII. epiſt.* 23.

(3) *Attic. lib. primo epiſt.* 1., *& ibidem epiſt.* 3.

(4) *Jannon. Tom. II. edit. Rom. ad ann.* 1243.

(5) *Vide Sciommari loco cit. pag.* 193., *& ſeqq.*

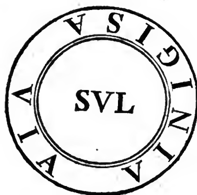
(6) *Conjicient poſteri quæ & quanta fuerint Tuſculanam Villam exornantia ſigna, menſæ, aliaque Monumenta, quæ Nuceriam a Friderico II. translata ex hac una tabula velut e naufragio relicta, quam conſervari curavit Franciſcus Barberinus S. R. E. Vice-Cancellarius.*

(7) *Pag.* 51. *& ſeqq.*

etiam veterum ſubſtructionum veſtigia Cœnobii noſtri Vinea repræſentat, quæ in Clivo poſita, & maris adſpectu, & aperto Sole jugiter gaudet, cui nomen nunc *la Vigna grande*; ubi muſivi operis, veteris ædificii, & aquæductuum reliquias ſuperſtites videmus, quæ latere variis, pulchriſque figuris impreſſo clauduntur. Quod ſi Dom. Octaviani Vinetum adeas, ubi Hoſpitium Monaſterii, (ab eo ſiquidem parum diſtat), atque Noſocomium quondam extitiſſe fertur, eadem fere antiquitatis ſigna pariter tibi occurrent; quum in eo vetuſtæ fabricæ, & rudera viſantur, in eodemque aquarum receptacula, atque aquæductus quondam reperti ſint.

XXVI. Quid deinde ſi Roſati vineam in eodem Cryptæ-Ferratæ poſitam Territorio ingrediaris? Mirum quantum ibi confirmatum Strabonis dictum agnoſces, ubi in ea rudera veterrimæ, atque ampliſſimæ Villæ, & porticus, atque muros, uti vocant, reticulatos, reliquias inſuper antiquiſſimæ viæ grandibus ſaxis conſtratæ ibidem videbis: per quam occaſionem, ut aliquid de eruditione in ſtudioſi Lectoris gratiam delibandum præbeamus; paucula hîc adnotamus, ac delineata exhibemus, licet nec ad aſſertum noſtrum probandum neceſſaria, neque vero magni momenti ſint. Via igitur illa, quam memoravimus, *Vinigiſia* dicebatur, cujus Syllam auctorem fortaſſe fuiſſe, rotunda hæc tegula, quam ſubjicimus, indicare videtur.

Vini-

Vinigisa Via Sul., scilicet Sullæ. In aliis vero lateribus

M. PVBLI L. POTI

DOMITI

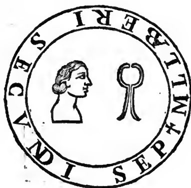
T. DOM.
PRON. COS.

Quas forte ultimas litteras legere possumus, Aproniano Consule.

In fragmento marmoris optimi

: : : : IOLANI

Ex quibus conjicere quis poterit, eum fundum diversis temporibus diversos Dominos, eosque Urbis primarios habuisse: Neque hîc sane prætereundus Passarini fundus est, non amplius quam XL. circiter passuum a Crypta-Ferrata disjunctus, ubi triginta pene sepulcra tegulis constructa, variisque vasculis, & lucernis exornata anno 1735. detecta sunt; quarum nonnullæ apud nos asservantur. Quam per occasionem ad sepulcrorum antiquitatem magis illustrandam, non omittendum duco, integram, quam inibi reperiri contigit, tegulam hîc expressam apponere.

Marci L. Laberii secundi sepulcrum; ubi signum illud post eas litteras SEP. pro Tau esse accipiendum perquam verisimile

le eſt, ut ex Placentinii Palæographia (1) recognoſci poteſt.

XXVII. Aliud præter hæc, & non ineruditum ſeſe offert monumentum, haſce item regiones perluſtrando abeunti tibi ad pontem uſque *de Squarciarelli* vulgato nomine dictum: ubi in vinea, quæ ibi eſt, inſulatus, ut ajunt, murus conſpicitur, cui nomen eſt *la Torre delle Streghe*, apud quem pulcherrima marmorea Inſcriptio reperta fuit, quam idcirco dimidiatam exhibemus, eo quod alteram marmoris partem fundi Dominus, deletis characteribus ad alium imprudens uſum adhibuit.

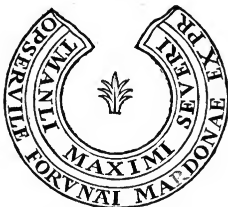
: : : : : : : TAEMAT :
: : : : : : : VCTOER : :
: : : : : : : : ABINO : :
: : : : : : : : : VSTO : : :

Qua in Inſcriptione conjectura ducor, Sabini & Venuſti, qui Conſulatum geſſere anno Chriſti CCXL., mentionem haberi. Neque vero, ſi pontem, cujus nuper mentionem feci, tranſmiſeris, deerunt tibi teſtimonia vetuſtorum ædificiorum; maxime ubi in fundum *Canonici Dondoli*, qui proprior Algido, montique Albano eſt, te converteris.

Idem pariter dicendum, ſi *DD. Gavotti* prædium inviſere animus ſit, quippe quum in eo tum complura anaglypha affabre elaborata ibidem reperta, & novæ domus parietibus infixa, tum aſaroti vetuſtiſſimi reliquias in Cella Vinaria conſpecturus ſis, tum denique vetuſtiſſimas aliquot Inſcriptiones deprehendes, e quibus hîc tantummodo tabulam fictilem, utpote pulcherrimam exponam.

(1) *Pag.* 11.

Nempe

Nempe *Opus servile Fortunati Mardonæ ex prædiis Titi Manlii Maximi Severi*.

XXVIII. Tandem autem ne per omnia excurrendo nimis longum faciamus, aliud addemus monumentum, ex quo luculentius innotescat, Cryptam-Ferratam, seu Tusculanum magnificis nobilium Romanorum Villis, atque ædificiis totum propemodum fuisse circumseptum. Tale monumentum, ac testimonium præstat Codex antiquus (1) de Vita S. Bartholomæi IV. Abbatis Cryptæ-Ferratæ, Templique Fundatoris, ex quo perspicimus, in sacro eo Ædificio extruendo ex circumjacentibus antiquis ædificiis materiam fuisse subministratam: quam ad rem Codicis ipsius verba subjicimus: Τὴν *νέαν* Σιὼν *θεομητόριον* Ἐ*κκλησίαν οἰκοδομεῖν, κίοσιν ἐπιμήκεσιν αὐτὴν, ἐπεστήριξεν ἐν τοῖς πέριξ παλαιοκτίστοις ἐφευρηκώς: Μέλλοντος ἑνὸς τῶν Κιόνων ἀφ᾽ ὕψους καταφέρεσθαι οὐ χερσὶν, κρημνώδης γὰρ*

(1) *Signat. lit. A. num. 26. Tit.* Βίος, καὶ Ἀκολουθ. τοῦ Ὁσίου Βαρθολόμ. φυλλ. *CXI. a tergo.*

γὰρ ὁ τόπος ὑπῆν. *Novam Sion Deiparæ Ecclesiam extruere aggressus ipsam columnis proceris, quas in circumjacentibus antiquis ædificiis invenerat, voluit inniti: quum autem una ex columnis non ministerio manuali ab eminenti parte deducenda foret, locus quippe suberat præceps*. Quæ quum ita sint, & quum ex omnibus indiciis, ac notis, quibus a Strabone Tusculanum describitur, satis superque effectum sit, antiquam, & nostram de Tusculano Ciceronis opinionem optimis & rationibus, & monumentis esse circumfultam; quis mirari satis poterit, unde Adversario nostro in mentem venerit, neglectis totius loci evidenti descriptione, illiusque naturæ qualitatum, & situs circùmstantiis, in editissimum alium, & plane arduum, angustumque locum non modo Ciceronis Villam, sed alias plerasque transportare? Qua in re quoniam præter alia objecta, & commenta, quæ nosse, & mirari operæ pretium fuit; nonnulla adhuc restant, quorum inverisimilitudo silentio omittenda non est; propterea rursus cum eo nobis ulterius disceptandum erit, ut reliqua conficiamus, quæ ipse vel in auctoritatibus, vel in rationibus plane cum veritate, & non modo cum afferto nostro, sed etiam cum dictis suis pugnantia in medium protulit.

XXIX. Is siquidem, ut Strabonis locum, quem contra se facere quivis alius, præter ipsum, manifesto agnosceret, in partium suarum munimentum traducat; provocat ad contextum, utque ex eo certius aliquid pro se efficiat, priori errori alium addit; qui error ut omnibus fiat in aperto, laudata per ipsum Strabonis verba cum sua, quam apposuit versione hîc subjicimus (1): Κεκόσμηται δὲ (τὸ Τȣσκλον) ταῖς κύκλῳ φυτείαις, καὶ οἰκοδομείαις, καὶ μάλιστα ταῖς ὑποπιπτȣσαις ἐπὶ

(1) *Num. LV. pag. 55.*

ἐπὶ τὸ κατὰ τὴν Ῥώμην μέρος : cioè ; *Il Tusculo è abbellito all' intorno da alberi, e da edifizj, e specialmente da quelli, che stanno nel dorso dalla parte di Roma*. Fidem tuam lector! quam bellus tibi, nedum ratiocinator, sed interpres etiam sermonis Græci Cl. P. Zuzzeri videtur? Propositum illi in universa Dissertatione sua fuit, lectoribus persuadere in Ruffinellæ suæ situ Ciceronis Villam extitisse; idque ut ostenderet, postquam in sententiis Auctorum, quos citat, exponendis aberravit, in ipsis deinde verbis, & re grammatica labitur. Et sane poteratne is voce ὑποπιπτέσαις magis abuti, quam revera abusus est, vertendo οἰκοδομίαις ὑποπιπτέσαις, *edifizj, che stanno nel dorso*? Ego autem ad hoc non Græcorum Scriptorum, aut Lexico-graphorum auctoritatem opponam in re tam parvi momenti, quum satis notum vel iis, qui leviter imbuti in Græcis rudimentis sunt, præpositionem ὑπὸ verbis præpositam relationem dicere rei inferioris ad superiorem. Ex quo notionem, quæ occurrit in verbo ὑποπίπτειν, tam male ab asserto suo stare manifestum est, quod scilicet ædificia, de quibus quæstio est, desuper & in dorso existant, ut potius talis verbi notio omnino declaret ædificia ipsa in loco, dorsi illius respectu, decliviori, eidemque subjecto esse collocata. Quod & rem nostram apprime confirmat, & illi etiam difficultati explanandæ conducit, cui tamquam maximi momenti nobis oppositæ de illo Commentatoris Horatiani dicto *ad latera superiora*, abunde satisfecimus (1).

XXX. Et quoniam de ædificiis præcipua hîc nobis mentio est, a verborum interpretatione ad res redeundo judex sit mecum Lector, dum illi observandum propono quomodo Cl. P. Zuzzeri memorata ædificia, alias universa in summo Tuscu-

(1) *Super. num. XVII.*

Tusculi dorso sita velit, alias vero cæteris omnibus Villis remotis, binis omnino Villis locum dumtaxat relinquat. Si enim illius dissertatio continuo, & ordine percurratur, modo eum uno in loco (1) ita deprehendimus affirmantem: *Sappiamo da Strabone, che la maggior parte di queste Ville stavano sul dorso del Monte Tusculano dalla parte di Roma*; modo vero altero in loco eumdem sibi contradicentem (2) reperimus. *Osservo, che nella parte, o lato superiore di questo Monte non possono facilmente collocarsi altre Ville, che la da me creduta di Gabinio, e questa di cui parliamo. La prima era di grandissima estensione . . . . e occupa tutto quasi quel tratto, che è fino al Suburbio dell' antico Tusculo. Dalla parte poi della nostra Villa verso Roma, per un gran tratto il Monte è molto ripido, nè pare a proposito per altre fabbriche molto grandi. Lo stesso, e molto più si dica dalle parti a Mezzodì, e a Tramontana*. Neque hîc tantummodo in differendi ratione, quam adhibet, Adversarius ingerit contradictionem, verum etiam ad Aquam Crabram quod spectat, de qua pluribus superius est dictum; nequaquam in iis constans reperitur, quæ semel affirmavit. Postquam, enim ad refellendum constantem opinionem & stabilem de vero Ciceronis Tusculani situ, Aquæ Crabræ obstaculum, quod maximum illi erat, inanibus fundamentis, & conjecturis quaqua potuit convellere, licet frustra, conatus est; in alium errorem impegit. Aquæ enim Crabræ originem, quam sibi vel non plane perspectam, vel in situ Tusculi dorso inferiore ponendam prius esse non erat inficiatus (3), quod id minime afferto suo officeret, eam ori-

(1) *Num. LV. pag.* 54.

(2) *Num. X. pag.* 12.

(3) *Num. XLIX. pag.* 48.

gine rursus, probabilibus secundum se argumentis, multo eminentiorem fuisse affirmare nequaquam veretur, idque ratione argumentandi, cujus tum in forma, tum in materia, uti mox ostendemus, manifestum peccatum est. Is siquidem postea ad probandum, eas Villas, quæ in supremo Tusculi dorso fuerint, Crabra Aqua fuisse irrigatas, hujusmodi formare videtur Syllogismum: qui tamen, quum male conformatus, & ab auctoritate, & sensu scriptorum, quos laudat, omnino diversus sit, omnimode falsitatis evincitur (1). Ait enim ipse: Ex Frontino nobis constat, quod omnes Villæ Tusculani de Aqua Crabra participabant (2). Sed ex Strabone nobis traditur quod major Tusculanarum Villarum pars sita esset in summo Monte (3). Igitur Aquæ Crabræ origo supra Tusculi dorsum est repetenda.

XXXI. Falsam esse hujusmodi argumentationem singulas præmissas expendendo, eruimus sequenti ratione. Talis enim syllogismus, qui ita prolatus bene habere videtur, peccat primo, quod major propositio quantitate falsa est, quia id quod particulari dicto verum est, pro universo accipit. Minor vero omnino inficianda, quod Strabonis verbis pugnat. Conclusio igitur, quod Aqua Crabra supra dorsum Tusculi originem haberet, tota corruit. Quum enim a Frontino de Aqua Crabra dicatur, quod omnes Villæ tractus ejus dispensatam accipiunt, idem est ac dicat, quod peculiares Villæ tractus ejus, (scilicet regionis, in qua excurrit Crabra) dispensatam accipiunt, & en major quantum quantitate peccat A Strabone autem vere, & non perperam, ut Adversarius abu-

(1) *Num. LV. pag. 54.*
(2) *Num. LV. pag. 54.*
(3) *Ibidem.*

abutitur ; intellecto quum afferatur , quod major Villarum pars Tusculano dorso esset subjecta , non superposita , quod a nobis superius demonstratum est , minoris propositionis en patens falsitas ; ac proinde talis ratiocinatio merum Sophisma est, quod a Cl. Viro quaque methodo exhibitum sit, revera tamen sensum habet hujusmodi . Aliquæ Villæ tractus Tusculani accipiunt Aquam Crabram . Omnes fere Villæ subjectæ non suprapositæ sunt Monti Tusculano . Ergo Aqua Crabra originem ducit a summo Monte Tusculano.

XXXII. Quam tandem ad rem efficacius convellendam, videndumque quantum Adversarius noster Scriptorum auctoritate , & Strabonis potissimum contra se aperte faciente abutatur, verba ipsa tum Interpretis nostri , tum Strabonis hoc loco sunt repetenda (1) , ubi Cl. P. Zuzzeri probare nititur Crypto-Ferratonsem Agrum extra Tusculanum agrum esse reponendum. *Quanto si stendesse il Territorio, o sia l'Agro Tusculano non lo sappiamo precisamente . . . . ma che poi vi si stendesse verso Mezzodì dalla parte del Monte Albano , e di Grotta-Ferrata non solamente non può provarsi , ma inoltre se crediamo agli Autori antichi la Valle contigua al Monte Tusculano, nella quale sta Grotta Ferrata , appartenea al Territorio Albano* . Ibi vero ut conficiat a meridie , seu Albanum versus, nihil fuisse extra Montem, quod ad Tusculanum pertineret, in idem erratum impingit , alienum prorsus ab Auctoris verbis sensum, suarum partium studio, affingendo. An *qui amant ipsi sibi somnia fingunt* ? En somnia Cl. P. Zuzzeri manifestissima de male intellectis verbis Strabonis , nihil dissimilia ab iis , quæ superius de alia Græca interpretatione sunt adnotata. Ita Strabo ait. Συνεχὴ δ' ἐςὶ καὶ τὰ τῶ Αλ-

f 2 βανῶ

(1) *Num. LVII. pag. 57.*

βανῷ ὄρει ὑποπίπτοντα τῷ αὐτῷ ὄντε ἀρετὴν ἔχοντα, καὶ κατασκευήν, ita vertit noster Adversarius (1): *Ad esso colle sono immediatamente congiunti i luoghi sogetti al Monte Albano, i quali anno gl' istessi pregi, e ornamenti*. Quis autem in hujusmodi interpretatione non hallucinationem apertam, non contradictionem, & meræ vocis significatus detorsionem ad integri contextus manifestum sensum depravandum, animadvertat? Et quantum ad hallucinationem, ea quidem manifesto deprehenditur in additamento illo ab Adversario facto: *Ad esso colle sono immediatamente congionti*. Ut enim is persuaderet, meridiem versus Colle Tusculanum terminari; ante interpretationem vocis Συνεχῆ addidit verba illa: *ad esso Colle*, tamquam per vocem ipsam συνεχῆ non agri quidem Tusculani continuatio, seu tractus innueretur, quem Strabo describendum sibi præfigit, & quem totum ipse Adversarius supra recitavit, sed ibi Tusculano limes poneretur, ac propterea non de Tusculano agro, sed de Tusculi Monte mentio fieret, in quo quidem res ad paralogismum recidit, quemadmodum supra in alia argumentatione ab eodem factum fuit.

XXXIII. Quod vero ad contradictionem hoc satis aperte evincitur ex verbis, quæ statim ab Adversario subjiciuntur, in quibus sibi ipsi non constat, quodque prius posuerat, per se ipse statim evertit. Posuerat enim (1): *Che quella parola* Τοῦσκλον *significa* Tusculanum, *lo ha già avvertito il Fabretti, ed è certo, giacchè la descrizione che siegue, non può essere della Città del Tusculo*. Usque adhuc bene. Vide autem ex hoc quid, & quam apposite deducat. *Addunque Strabone rac-*

(1) *Num. LVII. pag. 57.*
(2) *Ibidem.*

racchiude il Tusculano nel solo Monte, *nè gli dà altra estensione verso il Mezzodì*, *poichè afferma*, *che al Tusculano*, *che per lui è il Monte del Tusculo*, (en iterum aliud ex alio somnium, & in contrarium torta verba Auctoris, atque sententia,) *sono immediatamente congiunti i luoghi sogetti al Monte Albano*. Animadverte, amabo Lector, jurene, an injuria, nos Cl. Virum P. Zuzzeri imprudentiæ insimulemus. Animadverte, inquam, atque perpende verba hæc : *luoghi soggetti al Monte Albano*. In memoriam redige quomodo Adversarius in Strabone superius interpretando, voce ὑποπίπτω prius abusus sit (1), vide quomodo nunc plane contrarium, licet verum eidem sensum attribuat.

XXXIV. Verum ut detur in præsens, consistere ea posse, quæ ipse in sua Topographia ad libitum ponit, quæ corruent mox, iis excussis & repetitis, quæ superius ab ipso de Tusculani Montis angustia statuta erant; in ipso Strabonis textu paulo diutius insistentes, non ab re erit Lectori observandum præbere, quam aperte Adversarius omnibus fucum facere in re nemini ex ipsis verbis non manifesta videatur. Perpendamus, amabo, verba illa : Συνεχῆ δ' ἐστὶ καὶ τὰ τῶ Αλβανῶ ὄρη ὑποπίπτοντα, τὴν αὐτήντε ἀρετὴν ἔχοντα, καὶ κατασκευήν. Perpendamus totam ex verborum consequutione Scriptoris Geographi mentem, perpendamus alia verba : Τὸ γὰρ Τοῦσκλον ἐντάυθα ἐστί: Nonne luce clarius existit, sententiam Auctoris totam, descriptionemque eo tendere, ut universum illum tractum comprehendat, legentique ante oculos ponat, quem Tusculani sui ambitu contineri apertissime innuit ? Hoc sane nisi ex voce Συνεχῆ, quæ ex verbo Συνέχω, quod *comprehendo* sonat, & *contineo*, clarissimum fieret; ea certe, quæ

(1) *Num. LV. pag. 55.*

quæ ſequuntur, prorſus jugulant Adverſarium, καὶ τὰ τῷ Ἀλβανῷ ὄρει ὑποπίπτοντα; quippe quum particulæ tales καὶ, & τὰ, non limitem loci, ſed tractus continuationem, tum vi propria, tum textus ipſius conſequutione evidentiſſime important. Qua re germanus textus hujuſmodi Græci ſenſus eſt: *Tuſculanus hic eſt Collis terra fertilis, & irriguus, placido ſe attollens vertice multis in locis, regia, pulcherrimaque capiens ædificia. Continentia vero ſunt illi, quæ Albano Monti ſubjiciuntur, eadem prædita virtute, & ornamentis*. Continentia, inquam, quod idem eſt, ac continua, ſive cum tractu illo continuata, quod ut paullo ante confirmaturos ſpopondimus, non ex textu modo Stabonis luce clarius affulget, ſed ratione ipſa, & evidentia, aliiſque Adverſarii ipſius aſſertis ratum efficitur. Qui tamen ut propoſito ſuo velificaretur, & Ruffinellæ ſitum antiquæ Ciceronianæ Villæ ſitum eſſe perſuaderet, Tuſculanum in tantas anguſtias coarctavit, ut nonniſi duarum Villarum capax eſſe conſtanter aſſeveraverit.

XXXV. Quonam Cl. P. Zuzzeri ſe vertet, quænam ſpatia, niſi imaginaria, deſignabit, (poſitis maxime iis, quæ de prærupti Montis arduo, & inacceſſo ſitu ab ipſo jam ſtatuta ſunt) ad antiqui Tuſculani tractum locandum, mentemque Strabonis, ut par eſt, tuendam, ubi ipſe ſpatium Albano Monti ſubjectum, & Crypto-Ferratenſem agrum excluſerit? Ne dicam hoc loco quomodo factis etiam, & veridicæ Hiſtoriæ monumentis ſeſe opponet, addita etiam traditione, ex quibus apud doctos viros pro certo, & conſtanti habetur, Crypto-Ferratenſis agri tractum Tuſculanum tractum eſſe, & Tuſculani appellatione ſemper inſignitum fuiſſe? Quomodo Calmetii claram & apertam hac ſuper re ſententiam infirmis ſuis con-

conjecturis audebit infirmare? qui (1) de S. Nili adventu, & Monasterii Crypto-ferratensis fundatione loquens, ita aperte pronuntiat. *Gregorio Conte di Tusculo avendo inteso l' arrivo del Santo, venne a prostrarsi alli di lui piedi, e gli disse: Servo di Dio io non son degno, che voi entriate sotto il tetto di un peccatore, quale sono io: tuttavolta perchè ad esempio del vostro Signore mi avete preferito alli giusti, per peccatore che io sia, eccovi la mia casa, la mia Città, e tutto il suo Territorio, disponetene come meglio vi piacerà..... S. Nilo gli domandò un luogo atto per orare in riposo, e Gregorio volentieri glielo accordò. Questo era un picciolo rimasuglio della Casa di Campagna di Cicerone, nomata la Grotta Ferrata*. Qua ratione præterea iis quæ memoriæ & Mss. Bibliothecæ Crypto-Ferratensis consignata, diligenter usque adhuc adservantur, refragabitur? in quibus de D. Nilo, quum primum divino quodam afflatu ad ea loca, & ad Gregorium Comitem Tusculanum accessit, talia ipsius Comitis verba sunt descripta sunt: *Ecce domus mea, totumque cum suo Agro oppidum ante te est; quidquid de iis libuerit, jubeto: Cui S. Pater respondit... particulam in ditione tua nobis concede.... Gregorius autem magna alacritate implebat, quod jussum erat &c.* ex quibus clare aperteque colligitur locum illum, ideſt Cryptam-Ferratam, qua S. Nilus a Comite Tusculano donatus fuit, pro Monasterio ædificando, in agro Tusculano extitisse. Quare Humphridus Hodius (2) de Cardinali Bessarione verba faciens, recte, inquit: A Pio II. anno 1463. præfectus est Monasterio Cryptæ-Ferratæ in Villa Ciceronis Tusculani sito, ubi more Græcanico Sacra peragebantur,

(1) *Storia Univers. lib. XCVI. §. LXXI.*

(2) *De Græcis Illustribus, Londini 1742. pag. 143.*

tur, quod novis & pulcherrimis ædificiis inſtaurabat. Veriſſime etiam Bernardus Sacchi ediſſeruit, dum ita ſcripſit (1): *Ab uno Tuſculano (agro) tantum naturæ experimenta petam, ubi Fraſcata olim Vicus, nunc Oppidum, & elegans Crypta-Ferrata jacent, in quo Monaſterio Græco ſermone & ritu divina celebrantur*. Quam ad rem appoſite pariter Tuſculanarum rerum conſultiſſimus P. Eſchinardus Soc. Jeſu in hunc modum ſe expreſſit (2): *Il Territorio de' Tuſculani ne' tempi antichiſſimi ſi vuole foſſe di maggior eſtenſione, e che ſi ſtendeſſe dalla parte de' Volſci al Mare, e ciò per ſentenza di Strabone: e che aveſſe per altro termine i Monti, che ora ſi chiamano la Fajola; e che dalla parte di Tramontana terminaſſe col Territorio di Tivoli, di Paleſtrina, Gabj, e Pedani: ma di poi le coſe ſi mutarono*.

XXXVI. Et quoniam de auctoritatibus hoc loco ſermo eſt, & Adverſarius etiam iis innixus, Cryptoferratenſem agrum a Tuſculano excludere non uno loco aggreſſus eſt; operæ pretium fuerit hîc animadvertere, quam graviter in hoc offendat, & perperam argumentetur. Quam ad rem quia nimis clare pronunciat, & Livii graviſſimi Hiſtorici laudando verba, ſerio triumphare confidit; Cl. P. Zuzzeri ipſius verba, laudatumque ab eodem Livii textum ſubjicimus, ut appareat, rectam non eſſe ejus argumentationem. Ait enim is (3): *Ma che poi vi ſi ſtendeſſe (l' Agro Tuſculano) verſo mezzodì dalla parte del Monte Albano, e di Grotta-Ferrata, non ſolamente non può provarſi, ma in oltre ſe crediamo agli Autori antichi, la Valle contigua al Monte Tuſculano, nella quale*

(1) *Cap. VII. num. 5.* (2) *Deſcrizione di Roma, e dell' Agro Romano pag. 278. ſtampato in Roma nel 1750.*

(3) *Num. LVII. pag. 57.*

quale stà Grotta-Ferrata ; *appartenea al Territorio Albano* ; Eaque intonat Livii verba (1): *Obvii fiunt descendentibus ab Tusculano in Vallem Albanam*. Quid autem inde conficit Adversarius? Igitur extra Tusculi montem nonnisi Albana Vallis occurrit, ac propterea quidquid in ea situm est, extra Tusculanum est. Recte quidem scilicet! At quomodo id conficit? quomodo deducit? eo modo, quo eum aliis in locis facere consuevisse demonstravimus; nimirum suas ad arbitrium ideas vocibus affingendo. Ita pariter se habet hoc loco. Tusculanum illi non ager Tusculanus est, sed Mons ille Tusculi, qui ipsi semper menti obversatur, ac propterea sibi recte deduxisse videtur. At nihil ex Livio contra assertum nostrum confici, immo rem potius a nobis stare illico apertum sit, si illud *ab Tusculano in Vallem Albanam descendentibus*, de copiis intelligatur, quæ non ab Tusculi monte, quemadmodum sibi fingit Adversarius, descendant; sed de exercitu, qui ab Tusculano Agro in Albanum transiret. Qualis revera & Livii sensus habendus est (iis potissimum inhærendo, quæ de Tusculano ab Strabone asseruntur,) & qualem jure nobis licet asseverare, quoadusque a Cl, P. Zuzzeri probetur, nihil aliud per Tusculanum intelligi debere, nisi arduum illum montis ambitum, de quo tamdiu lis nobis cum eodem est: adeout plane perspicuum sit, argumentationem illius nihil omnino probare, & puram putam esse *petitionem principii*: quibus addendum tam parum eumdem Zuzzeri, dum studio obsequatur suo, de sartis tectis servandis Tusculani Agri limitibus esse sollicitum, ut nullum plane, præter montem, Tusculani Agri tractum agnoscere videatur. Atqui, ex toties

g repe-

(1) *Num. III. pag.* 7.

repetito Strabone succurrere illi debebat, Tusculanum Agrum meridiem potissimum, atque Albam versus satis late fuisse porrectum. Succurrere illi debebat alter Livii locus (1), ubi de Æquis, qui in Algido castra locaverant, ait, eos ad Tusculanum Agrum depopulandum excurrisse: ita habent verba Livii: *Æqui alia ex parte Castra in Algido locant: depopulatum inde excursionibus Agrum Tusculanum*. Quod certe quum Algidus in edito situ, ac monte positus sit, & a Boreali parte editiora loca habeat opposita, minime consentaneum est credere, Æquos ad excursiones faciendas, vel in eam partem se contulisse, vel ad magis ardua Tusculi divertisse; sed in eum maxime tractum ad impetum faciendum descendisse, qui Tusculani Agri tractus, & quidem maxime fertilis existebat: quod tam rationi, & veritati consonum est, ut si aliter fiat, & sententiæ P. Zuzzeri si acquiescamus; nullum fuisse Tusculi territorium dicendum sit. Succurrere illi postremo æquum erat, hoc se alio loco statuisse ad eludendam argumentationem de Aqua Crabra, contingere potuisse, ut tali Aqua alius Ciceronianus fundus irriguus fieret, qui non in summo monte, intra quem tantum conclusam Ciceronianam Villam; immo Tusculanum Agrum contendit, sed in decliviori, ac planiori infra memoratum montem tractu, & quidem meridiem versus, situs foret, qui ex illius etiam sententia Tusculanus & esset, & appellaretur. Per quam suam priorem rationem, & sententiam posterior hæc, etiamsi aliquid verisimilitudinis haberet, ab eodem ipso oppugnata corrueret. Verba ipsius pluribus locis, quæ pro priori opinione sunt, hîc apposita apertam Adversarii nostri contradictionem mani-

(1) *Lib. III.*

manifeſtant. Ait enim (1): *Raccomanda Cicerone nella citata lettera a Piſone di pigliare a fitto nel Territorio Tuſculano cert' orto, il quale, per quanto egli dice, ſtava in un fondo niente eſpoſto al Sole .... dal che pare poterſi dedurre, che doveſſe la Crabra ſervire per queſt' orto, il quale ſtando nel baſſo potea commodamente averne*. Et alibi (2): *Poſto ciò .... non è improbabile, che egli preſcindendo anche dall' orto ſudetto, oltre alla Villa aveſſe nel Tuſculano un fondo, e poſſeſſione diſtinta, alla quale poteſſe giugnere l'Acqua Crabra*. Denique alia pariter vice, ubi apertius latiorem adhuc Tuſculani circuitum recipit, & agnoſcit (3): *Non era coſa nuova, che nel medeſimo Territorio i Romani aveſſero e Villa, e poderi da eſſa diſtinti. E per non dipartirci da Cicerone .... che meraviglia ſarebbe adunque, che Cicerone, oltre alla Villa, aveſſe nel Territorio Tuſculano altre Tenute, e poſſeſſioni? Ma ſenza cercare altro; Plutarco nella Vita di Cicerone fa eſpreſſamente menzione di più ſuoi poderi nel Tuſculano*. Quamobrem evidens eſt, & Tuſculani Agri ſatis patentem tractum fuiſſe, atque ambitu ſuo fertilem illam, & amœnam partem comprehendiſſe, quæ nunc Cryptæ-Ferratæ nomine nuncupatur, talemque conſtantem opinionem continuato tempore ad Patrum, & noſtram memoriam firmiter permanſiſſe ex Sententia etiam doctiſſimorum, & graviſſimorum Virorum: quos inter propterea doctiſſimus Cardinalis Sirletus memoriam laudati Patris S. Nili in Romano Martyrologio die vigeſimaſexta Septembris ita exprimendam curavit: *In Agro Tuſculano B. Ni-*

(1) *Num. XLIX. pag.* 48.
(2) *Num. L. pag.* 49.
(3) *Num. LI. pag.* 50.

B. Nili Abbatis, Fundatoris Monasterii Cryptæ-Ferratæ, magnæ sanctitatis Viri; cui & illud conforme est, quod etiam ad XI. Novembris habetur: *In Monasterio Cryptæ-Ferratæ in Agro Tusculano S. Bartholomæi Abbatis, Socii B. Nili, cujus vitam ipse conscripsit*. Cui postremo constanti opinioni, atque traditioni pondus gravissimum ex eo accedit, quod regnans Pontifex Maximus Benedictus XIV. omnigena scientia, & eruditionis laude præclarissimus pro eadem sententia apertissime stat, eamque receptiorem disertis verbis esse testatur, dum in Constitutione sua, quæ incipit — *Inter multa* — quæque 24. Aprilis MDCCXLVII. edita est, ita habet, etiamsi Adversarii nostri Cl. P. Zuzzeri scripta anno superiori MDCCXLVI. in publicam lucem prodiissent: *Et sane dubitari nequit, quin Territorium Cryptæ-Ferratæ situm sit inter fines Diœcesis Tusculanæ: nam præterquamquod in eo loco, ubi nunc Monasterium ipsum cum adnexis ædificiis existit*, ex magis recepta antiquariorum sententia *Ciceronis olim Villa fuit, in qua scilicet ille Philosophicas Quæstiones conscripsit, quas* de loci nomine *Tusculanas appellavit*. Quibus verbis nobiscum hac etiam in re apertissime facere Pontifex videtur.

XXXVII. Sed jam ut nullam intactam relinquamus ex iis oppositionibus, quas Adversarius, ut firmissimam, & maxime antiquam de Ciceronis apud Cryptam-Ferratam Tusculano opinionem everteret, in medium adduxit; ad illud leve plane, & contemnendum accedimus, quod Scriptor ille (1) de noxia aëris in Cryptæ-Ferratæ Territorio qualitate libere satis, nimisque audacter affirmat. Inquit enim Cryptam-Ferratam

(1) *Num. IX. pag. 12.*

tam in imo sitam esse loco, noxio perfundi cælo, variisque in locis montibus esse obductam. Id autem quam falsum sit, & testimonio diligentissimi Viri, & rationis præsidio, experimentisque ostendemus. Igitur Bernardus Sacchi (1) rerum antiquarum acer investigator hæc memoriæ prodidit: *Crypta-Ferrata in eminenti planitie posita Orientem spectat: Burgetum situm est in clivo, ad Occidentem verso prope planitiem Agri Romani. Inter Burgetum, & Cryptam-Ferratam antiqua Sylva per Stadii latitudinem clivum occupat: ab ipsa Sylva Burgetum versus, idest ab occasu aer, & aqua est insuavis, cujus rei causa Oppidum destituere omnes inquilini assiduo morbo perciti jamdiù coacti fuerunt. E contrario autem a Sylva ipsa Cryptam-Ferratam versus, hoc est ab Oriente, & a montis regione aer ibi amœnus, innocuusque die, ac noctu patet. Aqua etiam a fonte in medio pratorum saluberrima manat. Rationem hujus diversitatis admiratus Paulus III. Pontifex Maximus in rem præsentem profectus nullo modo reperit; quam ego quoque inquiro. Burgetum sulphureum fœtorem haurit ab infami, & perniciosa fovea exhalantem, quæ Sulphurata dicitur* (2), *& in planitie Agri Romani sita parum ab ea distat: qui quidem fœtor spirante occidentali vento directo flatu in Burgeti oram infertur; sed minime ipse fœtor Sylvæ locum, clivumque transcendit; quod experimento unicuique patet: nam si ab hac Sylva egressus in prata Cryptæ-Ferratæ Monasterio propinqua gradum feceris, Orientalis plerumque aura a monte perflans obvia tibi erit, ac recreabit euntem: quæ quidem aura, tum quod orientalis est, tum etiam quod ab innocuo* mon-

(1) *Lib. I. cap. 7. de Italic. rer. variet. & elegant.*

(2) *Nostra ætate infamis, & perniciosa foveæ nihil apparet.*

monte prodit, ubi Rocca Papia insidet, sana est. Si qua igitur fœtoris pars, malitiaque in Sylvam a Sulphurata irreperet, aut si qua æstivi caloris molestia a Romana planitie sursursum evaderet: illa ipsa Orientalis aura ab alto, validiusque prodiens, omnem aeris impuritatem facillime deorsum pelleret, ac in Burgeti situm longe inferiorem, juvante descensu, omnino detruderet, malumque malo in ipsius infelicis oppidi perditionem adderet. Crypta-Ferrata ab aeris impuritate semper illæsa. Et sane Roma tibi Cryptam-Ferratam contendenti, ubi ad nonum fere ab Urbe lapidem perveneris, sensim via se offert molliter acclivis, tantumque itineris in adscensu patet, donec ad eminentem planitiem sit perventum, in qua eadem est sita; ubi puro, & salubri aëre hujusmodi locum apprime gaudere, ex eo potissimum, quod optimum talis rei argumentum habetur deprehendes, quod ibi ædificiorum tecta nusquam herbis obducta occurrant, ut aliis in locis in situ noxio, & sub gravi cœlo positis satis manifesto conspicitur.

XXXVIII. Ut futile porro memoratum de infausta aëris qualitate objectum est; sic etiam levia, & contemnenda alia illa P. Zuzzeri opinata sunt, tum quæ de more virorum Principum in editis, & eminentibus locis ædificandi (1), tum quæ de vulgari denominatione (2) in Ruffinella sua, vel contermino loco *Scholæ Ciceronis* superstite pro adjumento assertionis suæ venditat incautis. Et quoad primum, mihi certe videtur plane ridiculum, & risus, qui mihi oboritur, verba ipsa Senecæ, quæ laudat (3), materiam præbent. *Videbatur*

hoc

(1) *Num. IX. pag.* 11.

(2) *Num. XII. pag.* 14. *&* 15.

(3) *Epist. LI.*

hoc magis militare ex edito speculari longe lateque subjecta. Primo enim quæro ab Adversario, unde didicerit conjecturas afferendo, eas ex auctoritatibus transferre, ac deducere, quæ & ipsæ meræ conjecturæ sint; qualem Senecæ locus se præhibet. *Videbatur hoc magis militare* . . . . deinde definiat mihi velim, quid de hujusmodi locorum eminentia statuendum sit: explicet mihi alia illa Senecæ verba, quæ mox subdit: *aspice quam positionem elegerunt*: postremo in hac cupiditate editissima quæque loca eligendi, approbet etiam potuisse unicuique esse facultatem, vel copiam, ut in arduis montium Villas suas, & ædificia collocarent; conficiat præterea ex eo, quod ut plurimum fit, id semper, & in universum fieri dicendum esse: nobis vero non deerit, quod nullo negotio reponere possimus; videlicet, quod, etiamsi dare velimus, talem fuisse veterum ducum ambitionem, & cupiditatem, ut editissima quæque loca eligerent; id primo non omnibus fuisset permissum; deinde quod ipsa loci eminentia humiliorum semper locorum respectu sit metienda: ac tandem ex ea ipsa cupiditate, quæ omnibus inerat, ut in editioribus quibusque locis sua extruerent, ab omnis conjecturæ offensione immunè evadit Tusculanum nostrum, quia quamquam & a Sylla prius fuisset possessum, & ab eodem, quod non certè constat, fuisset ædificatum, adhuc in tanta ædificantium copia edita illa loca dicenda essent, quæ proxima editioribus sunt, cujusmodi Cryptæ-Ferratæ ager, & tractus est, qui si non in montis vertice est positus, ad latera tamen Montis est situs, & in satis eminenti sede jacet, ut ex edito speculari longe, & late subjecta possit: denique illud omittam, ex toto Senecæ contextu evinci, huic auctori non de altitudine solum

ſolum propoſitum dicendi eſſe, ſed de amplitudine etiam Villarum, & qualitate; ad quæ fortaſſe Cl. P. Zuzzeri, ut aliis locis eumdem facere obſervavimus, nequaquam animadvertit. *Quibus ædificia excitaverunt locis, & qualia*: ſcias non Villas eſſe, ſed caſtra. Et en Adverſarii noſtri conjecturis quot contrariæ conjecturæ pugnantes ſe offerunt. Quibus ſi fidere parum fortaſſe nos oporteret, qui tot aliis rationibus, & fundamentis meliorem cauſam habemus, multo minus illi fidendum conjecturis eſt, qui nullo, ut nos pro Tuſculano noſtro, neque valido argumento pro Ruffinella ſua innixus eſt.

XXXIX. Jam vero ad vulgarem *Scholæ Ciceronis* denominationem veniendo; hoc certe quod & Adverſario, & aliis maximi momenti videri poſſit, id nobis tantæ levitatis eſt, ut ne reſponſo quidem dignum exiſtimaremus. Verum ut oppoſitionis infirmitas, & levitas manifeſto deprehendatur; primo lectorem animadvertere, & ſecum reputare velim, quot & quantam ad denominationes, quod attinet, vocabula non in locis modo, ſed in urbibus, in Gentibus, in familiis occurrant; ex quibus, ſi ex vocabuli ipſius vi dumtaxat, vel de antiquitate, vel de præſtantia, vel de nobilitate, vel de identitate, ut ita dicam, loci, Urbis, Nationis, Familiæ ſtatuere velimus, non ſolum non ſemper acu rem tetigerimus, ſed vocibus potius, quam rebus ſæpiſſime hærere arguamur. Quis enim ignorat, quot cognomines Urbes, quot Gentes, quot Familiæ, quæ tamen inter ſe diverſæ? Quis enim ignorat, oblivione ac vetuſtate, ut plurimum factum eſſe, ut antiquæ alicujus, ac celeberrimæ Urbis ſitus dum ignoratur, illius ipſius Urbis antiqua appellatio, inſcitia hominum, ad Urbem recentiorem diſſito loco conditam translata ſit? quemadmo-

admodum ipſe Adverſarius in Ruffinellæ ſuæ denominatione eveniſſe ſuſpicatur, cujus nomen *Scholæ Ciceronis* propter loci inſolentiam, atque hominum oblivionem, ad quædam rudera parum a memorata Villa diſſita attributa ſit. Ex quo ſi conjecturis, Adverſarii noſtri exemplo, indulgere vellemus, poſſemus quidem, quod de veterum & recentiorum Urbium nominibus, idem & de Schola Ciceronis affirmare. Verum vim addere velle videremur objectioni Adverſarii Cl. P. Zuzzeri, quæ, ut diximus, nullius momenti eſt, neque hujuſmodi appellatio quemquam movere debet, qui perpenderit, quantum vulgaribus iſtis denominationibus dandum ſit. Primo quia ſatis ſuperque notum eſt, talia vocabula, ſive prædiis, ſive poſſeſſionibus a ruſticis ſic reperta, & conficta occurrere; ut nemo ſanus ex vocabuli ipſius vi pro certo aliquid, de eruditis potiſſimum antiquitatibus deducere audeat; quippe quum in imponendis nominibus ſæpiſſime vulgus multa pro ingenio ſuo confingat, & non ſemper certa ac firma ratione hac in re ducatur. Quibus omnibus ſi addideris, quantum ad Tuſculanum Ciceronis in Crypta-Ferrata attinet, non hîc agi de traditione, quæ penes vulgarem gentem, ſed de traditione, quæ penes eruditos, & rem litterariis antiquitatibus & monumentis cenſentes extiterit; vulgaris appellationis *Scholæ Ciceronis* difficultas omnino evaneſcit.

XL. Pari ratione omnia alia objecta evaneſcunt, tum quæ contra Trapezophorum dicuntur, quod Ciceronis Villæ aptum documentum eſſe non poſſit, allatis ab Adverſario conjecturis ex Ciceronis ipſius ad Gallum epiſtola (1), aliiſque animadverſionibus, quæ contra nos facere poſſint; quoniam

(1) *Famil. lib. VII. epiſt. 23.*

quum de ſententia etiam Adverſarii, hujuſmodi Trapezophora cuique hominis divitis communia eſſe poſſent, ut id noſtræ opinioni nihil ſuffragatur, ſic certe nihil ex eo contra nos poterit deduci. Ac præterea, quum tot validiſſimæ rationes ad loci, & ſitus naturam, & poſitum, limitumque certam & aptam dimenſionem, & aquæ curſum, & copiam ſpectantes, quemadmodum affatim ſuperius demonſtratum eſt, nobis militent, & e contrario oppoſitam ſententiam plane falſitatis evincant; exigui pretii monumentum pro utraque parte ratio hujuſmodi habenda eſt. Quod idem non modo de Hermathena reſponſum ſit, ſed de Porticu etiam, atque Atriolo, quibus in poſtremis quum Adverſarius tantum pro Ruffinella ſua fidere videatur, allatis etiam ex Ciceronis epiſtolis locis (1); non video quid ex iis vel pro eo, vel contra nos confici poſſit: hæc enim eodem modo, quo de aliis monumentis eſt dictum, & ædificiis omnibus erant communia, & Adverſario probandum reſtaret, tales porticus primum nonniſi in Ciceronis Villa fuiſſe, ac deinde ea, quæ a ſe eruta jactat, revera talis formæ ſtructuram exhibere, ut iis, quæ de Ciceronis Villa nominantur, omnino reſpondeant.

XLI. Et quoniam Adverſarius validis, atque ſolidis, quibus nos pollemus, rationibus deſtitutus, induſtriam adhibere debet ad propoſitum finem obtinendum, primum artem Rhetorum videtur imitari, præſcriptum quum ſit, ut, ſi quando multa levia ad aliquid probandum argumenta ſuppetant, ea ſimul omnia veluti conglobata congerantur; talis omnino videtur eſſe ratio, quam tenet P. Zuzzeri ad efficiendum id, quod

(1) *Ad Atticum lib. primo Epiſt. 8. Ad Q. Fratr. lib. III. epiſt. prima. Famil. lib. VII. epiſt. 23.*

quod sibi propofuit : quinimmo alia deinde arte eumdem inniti manifestum est, & ex lis tam variis, tam disparatis, quæ affert, monumentis, videtur potius eruditionem qualemcumque proferendo, speciosis tantum, non firmis argumentis niti, ac prorsus, quantum ad propositi finem & scopum attinet, alias plane res agere, id quod & ex musivo opere, quod ab eo laudatur (1), & ex inscriptis, sive litteratis laterculis (2), atque solario maxime probatur (3); quæ omnia in sua Villa eruta dum enarrat, maxima se habere documenta & rationes existimat ad nos ex antiqua Tusculani nostri possessione depellendos. Verum quanti hujusmodi res faciendæ sint, quantum referat ad facti, quod asserendum est, veritatem, injuriam lectori faceremus, si hîc perpendere velimus.

XLII. Et sane, sintne opera illa hujus, vel alterius ætatis, ad illud, an aliud Romæ sæculum referenda, antiquiorumne, an posteriorum artificum gustum præferant, ad Syllana tempora, an anteriora, & posteriora spectent, & talis Imperatoris gestorum præsagia, an symbola sint; quam parum ad rem, de qua agitur, faciat, quis non videt? Immo vero quis non potius videt, consuetas in hujusmodi rebus vicissitudines; taleque argumentum contra Adversarium potius, quam nostrum contra Tusculanum intendi posse? Ex eo enim quod tale monumentum ad Syllam referendum sit, nihil Cryptæ-Ferratæ Villæ detraheret, immo potius asserere videretur, quod de vicibus, quibus Tusculana Ciceronis Villa subjecta fuit, inter nos atque Adversarium convenit : eadem enim

(1) *Num. XXI. pag. 22. & seqq.*
(2) *Num. XXIV. pag. 26. usque ad num. XXX. pag. 32.*
(3) *Num. XX. pag. 21.*

enim ferme ratione, qua plurima monumenta ex Ruffinelliana Villa in Musæum PP. Soc. Jesu ornatus gratia translata sunt; sic tum ornatus gratia, tum invidia Gabinii adversus Ciceronem non modo opus illud musivum, sed quamplurima alia Ciceronianæ Villæ ornamenta ad Gabinianam Villam commigrarunt. Præterquamquod argumentum ex Solario petitum pro constituendo Ciceronis Tusculano, nullus non viderit, qui sciat, multo ante Tullii ipsius ætatem Solariis Urbem abundasse: quod ex his Plauti versibus apud A. Gellium (1), quos elegantiæ, & venustatis gratia hîc adscribimus, facile colligitur, & comprobatur.

Ut illum Dii perdant, primus qui horas repperit,
Quique adeo primus statuit hic Solarium,
Qui mihi comminuit misero articulatim diem;
Nam me puero vetus erat Solarium
Multo omnium istorum optimum, & verissimum,
Ubi iste monebat esse, nisi quum nihil erat;
Nunc etiam quod est, non est, nisi soli libet:
Itaque adeo jam oppletum 'st oppidum Solariis,
Major pars populi aridi reptant fame.

Ex quibus optime deduci potest, talia vel commodi, vel ornatus gratia Villis omnibus potuisse esse communia.

XLIII. Ad laterculos autem veniendo facillimum quidem, omniumque persuasioni obvium responsum est; quamvis enim probari ab Adversario nostro posset (2), nomina SVL., SVL. ANIN. P. P. F., .IVS .I, IAG. SVL., TVKI in lateri-

(1) *Noct. Attic. lib. III. cap. 3.*
(2) *Num. XXIV. pag. 26.*

teribus inscripta vel Syllam, vel Ciceronem, vel alias quascumque personas designare; nihil adhuc ex eo vel pro Gabiniana Villa, sive Ruffinelliana, sive contra Tusculanum nostrum, neque in ejusdem etiam favorem deducendum esset. Quis enim est, qui ignoret, temporis tractu, multa quum ædificia corruant, nova extruantur, sæpissime locum esse, ut ex ruderibus unius materia congeratur ad novi alicujus operis constructionem? Quod si iterum corruat, & talia tractn temporis rudera effodiantur, quam falsus esset is, qui ex talibus monumentis repertis firmum, æquumque judicium ferret, locum ubi ea effossa sunt, illum esse locum, ubi ædificium illud fuisset, domini illius, cujus nomen vel lapis, vel laterculus, vel aliud monumenti genus inscriptum exhiberet? Quod & in columnis, in sepulcris, & in quadratis lapidibus, tum in sacris, tum in profanis ædificiis passim evenire experientia confirmat. Præterea tandem si per laterculos illos Cl. P. Zuzzeri inibi L. Syllæ primum, Ciceronis tum Villam fuisse persuadere nobis contenderet: non quinque, at plurimi lateres in Cryptæ-Ferratæ Territorio reperti characteribus his insigniti SVL., PHIL. SVL., RVFI SVL., CHER. SVL. idipsum pro nobis evincerent. Quid si quis lateribus illis, quos idem pro se affert, L. Syllam, qui XXXIII. Æræ Christianæ anno consulatum gessit, vellet denotari? Quid si quis laterem illum TVKI ad Tullorum Familiam, ex qua C. Tullus anno Christi CIX. Consul iterum fuit, pertinere vellet? Nam quum ex hujusmodi lateribus; nominibusque inscriptis admodum leve sit argumentum; utriusque litigantis par erit ratio. Præterea si cujusdam Cl. Viri Jesuitæ fide & doctrina præstantissimi di-

 ctis

(1) *Num. XXIV. pag. 26.*

ctis standum esset, qui nostris apertissime fassus est, inter lateres illos, alterum quoque fuisse inventum, in quo SVLANI plane & probe legebatur ; quatuor illos lateres ad Sullanum pertinuisse asseverando , maxima quidem cum probabilitate controversia omnis de medio tolleretur.

XLIV. Quod si præterea ad labra in Balnei usum animadvertendum sit; idem dabimus responsum , quod de solario, & de porticu , & de atriolo alio loco datum est . Talia enim instrumenta , quemadmodum Balnei usus antiquis communis erat, nulli Villæ insolita fuisse credendum est. Atque, ad hoc quod attinet , si talibus nos monumentis fideremus; talia etiam pro nobis ad rem probandam proferremus. Verum quia levis momenti sunt , quemadmodum & Adversarius ipse non multum in ea re niti videtur ; tantummodo , ne Lector tale aliquod monumentum etiam a nobis desideret , pro certo affirmare possumus, quum alterum, Monasterii nostri latus anno 1739. extrueretur, Cameras tres oblongas, totidem portis sibi respondentibus instructas , fuisse detectas : ac desuper ea per loca fornicata uber profluebat aqua. In ejusdem quoque Cœnobii horto labrum ingens e marmore durissimo , ad Balnei quondam usum , asservatur , ac demum alia etiam labra in suo Tusculano Ciceronem habuisse , aut e ligno , aut alterius materiæ , mobilia siquidem , & levia , ex Ciceronis ipsius verbis in epistola ad Terentiam , manifesto deprehenditur (1) . *In Tusculanum nos venturos putamus . . . . labrum si in Balneo non est, fac, ut sit; item cætera quæ sunt ad victum, & ad valetudinem necessaria.*

XLV. Cæterum quum hac super re affatim jam dictum a no-

(1) *Ad Famil. epist. 20. lib. XIV.*

a nobis ſit, & ad Tuſculani Ciceroniani apud Cryptam-Ferratam ſitum quantum attinet, abunde, & validis rationibus ſyſtema poſuerimus, nihil aliud reſtat, quam deprecari a lectoribus veniam, quod in quibuſdam, iiſque levibus, ac minutis oppoſitionibus diluendis ab Adverſario coacti, nimium multi fuerimus; quas certe ſatius fuiſſet præterire, poſtquam prima fundamenta ſtatuta fuerant, & potioribus objectionum capitibus reſponſum erat, per quas ab Adverſario talia fundamenta impetebantur; qualia fuerunt ea, ut alias dictum eſt, quæ ad veram, & genuinam Topographiam, ad loci genium, ad aſpectum, ad limites, ad alia adjacentia, ad irriguam prædii naturam, tum ex conſtanti de Ciceronianæ Villæ dotibus, & præcipuis qualitatibus, tum Ciceronis ipſius, ſuorum æqualium teſtimonio, & graviſſimorum Geographorum, Strabonis videlicet, potiſſimum pertinebant. Verum quia omnia ea ſpecioſa, quæ a Cl. P. Zuzzeri in Diſſertatione ſua erudite potius, quam ad rem allata ſunt, poterant fortaſſe lectores aliquantiſper dubios facere; quum novitas hoc potiſſimum tempore maxime arridere ſoleat; propterea nihil intactum duximus relinquendum, ſicuti nec ad extremum relinquimus, quæcumque ſparſim affert de recentiorum Auctorum teſtimoniis, tum celebris Jacobi Sponii in ſuo per Italiam itinere, tum Kircherii, & Eſchinardi, aliorumque complurium, quos a ſe facere quum ipſe autumet; neceſſarium exiſtimo lectores admonere, ne ſe in eo falli ſinant, illud ſemper attente reputando, quantum in hiſce rebus, & qua de cauſa, auctoritatibus dandum ſit.

XLVI. Et quoniam, quos ipſe laudat Auctores, nihil in medium afferunt, niſi conjecturas; idcirco iterum, & ſæpius admo-

admonendus lector est, rem ad conjecturas tantum redire, unde facile deduci possit, quantum in iis momenti sit, si ad ea respiciatur, quæ ex opposito constanti assertione, antiquissimorum Scriptorum auctoritate, & rebus ipsis clarissime evincuntur. Et sicuti Scriptores ab eo allati modo opinionem, modo traditionem pro fundamento dant; satis in aperto sit, quibus fundamentis tota Cl. P. Zuzzeri Dissertatio innixa sit: simulque quale oppositæ sententiæ nostræ pondus existat, quæ aliis longe diversæ naturæ fundamentis nixa sit. Clarissimam faciunt rem, quæ per me affirmatur, verba ipsa Adversarii, si hîc afferantur, ex quibus nemo per se non deprehendat, qualia ipse adducat, qualia aucupetur, & quam leviter ipsemet in iis confidat (1): *Godo, che questa mia sentenza del sito della Villa Tusculana di Cicerone sia stata già la comune fra gli Antiquarj de'tempi trasandati, il che può essere di non lieve argomento pel nostro intento. Il celebre Giacomo Spon* (1) *nel suo Viaggio fatto per l'Italia nel* 1675. *portossi a vedere il luogo. dove stava l'antico Tusculo, e parlando del sito della nostra Villa, dice le seguenti parole -- La tradizione ci assicura essere stata la Villa di Cicerone --*. Quis ex verbis ipsis Cl. P. Zuzzeri non manifesto deprehendit, quales is, ut ita dicam, ansas captet, vel arripiat, per quas tamen nihil aliud efficeretur, nisi ut rem probabilem tantum, & minimo quidem probabilitatis gradu faceret? Quod manifestius est ex iis, quæ deinceps immediate subjungit (1): *Il Padre Kircher dice espressamente, che molti Antiquarj de' suoi tempi eran di*

(1) *Num. XXXI. pag.* 31.

(2) *Voyag. lib.* 1. *pag.* 43.

(3) *Latium Part. II. Cap. I. pag.* 56.

di parere, che la Villa di Cicerone stesse sopra il Monte Tusculano nel luogo appunto dell' ultimamente scoperta Villa: dove allora si vedean sopra a terra i soli ruderi: Atque ut de levitate conjecturæ, nec satis constanti testimoniorum assertione quidquam accipias, animadverte, quæ paulo post sequuntur: *E' ben vero, che il P. Kircher crede, che in questo luogo stesse l' Accademia Tusculana di Cicerone, e che esso vi si portasse co' suoi amici da Grotta-Ferrata (creduta dal Kircher Villa di Cicerone) a fare l' erudite conferenze sopra le materie Filosofiche*; ex quibus quæ probandi ratio ab Adversario teneatur, nemo est, qui per se non cognoscat.

XLIX. Verum quia Cl. P. Zuzzeri cum iis, quos producit, textibus ad traditionem potissimum videtur confugere; hanc ineundo viam, causæ suæ perperam sane consulit: non enim animadvertit, imprudenter se in eum locum incidisse, qui totus contra se est, & unde vix possit effulgere. Etenim si traditione hîc pugnandum sit, quomodo se Adversarius expediet, quando a nobis intelliget, præter præcipuas, & firmiter statutas rationes, ab antiquissimo usque ad præsens tempus stare sinceram, ac genuinam traditionem? Hoc manifestissimum statim est, ac tum nostra Dissertatio, tum Adversarii legatur; ad quem enim finem confecta est Dissertatio Adversarii, nisi ad antiquissimam traditionem, quæ pro nobis est, convellendam? Ad quem finem confecta est Dissertattio nostra, nisi ad excludendam, non dico traditionem, sed opinionem, quæ nonnisi ab eo tempore convalescere occœpit, quo a PP. Societatis Ruffinellianæ Villæ emptio facta est; pro qua statim de Ciceronis Tusculano exorta quæstto super traditione fundata venditatur.

XLVIII.

XLVIII. Quamobrem ne ad nauſeam uſque plura hic de hoc argumento congerantur, tum ad aſſertum noſtrum evincendum, tum ad alia Adverſarii minoris momenti objecta diluenda; contenti erimus tam potiora rationum capita, quæ a parte noſtra ſunt, ſtatuiſſe & confirmaſſe, quam difficultates ab Adverſario objectas, quæ aliquibus fortaſſe magni ponderis videri potuerint, penitus ſuſtuliſſe. Quibus, ut par erat, præſtitis, neminem arbitror, qui rem juſto judicio perpendat, futurum, cui ſuper Ciceronis Tuſculani in Cryptoferratenſi Agro, & Cœnobio noſtro, antiquo ſitu vel minimus ſcrupulus reliquus futurus ſit, quique non malit, non modo cum vetuſta, conſtanti, legitimaque traditione, ſed cum graviſſimorum Geographorum, aliorumque veterum Scriptorum auctoritate, & cum manifeſtis rationibus, quæ ex Cicerone ipſo, & æqualibus ſuis eluceſcunt; potiori antiquæ ſententiæ magis acquieſcere, quam novitatis ſtudio, ad plauſum captandum, & ſe, & alios in errorem inducere, poſthabita cura veritatis, qua nulla res hominibus potior, carior, aut antiquior habenda eſt.

FINIS.